

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA PEDAGOGIKY

**ZMĚNA POSTOJŮ ŽÁKŮ ZŠ STARÉ SEDLIŠTĚ VŮČI ROMSKÉ
MINORITĚ PO ABSOLVOVÁNÍ ŠKOLNÍHO PROGRAMU
S TÉMATEM - MEZINÁRODNÍ DEN ROMŮ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Šárka Šulanová

Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: Mgr. Michal Dubec

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 25. března 2014

.....

vlastnoruční podpis

Děkuji Mgr. Michalovi Dubcovi za vedení diplomové práce, za pomoc a cenné odborné rady při jejím vypracování. Dále bych chtěla poděkovat své rodině, hlavně manželovi za trpělivost a své mamince za užitečné rady.

Obsah

ÚVOD	3
I. TEORETICKÁ ČÁST	5
1. Z historie Romů	5
1.1 Romové na našem území	9
1.2 Romové a jejich tradice a zvyklosti	12
2. Školní program k mezinárodnímu dnu Romů s názvem – <i>Kaj džas, more?</i>	14
2.1 Aktivity školního programu	15
3. Cíle programu v rovině postojů, jejich změna a měření	16
3.1. Postoje	16
3.1.1 Vnitřní stavba postojů	18
3.2. Změna postojů	19
3.2.1 Persuaze a změna postoje	22
3.3. Měření postoje	25
3.3.1 Škálogramová analýza	26
3.3.2 Metoda sumovaných odhadů	26
3.3.3 Metoda stejně se jevících intervalů	26
3.3.4 Metoda vytváření kombinované diskriminační škály	27
3.3.5 Metoda sémantického diferenciálu	27
II. PRAKTICKÁ ČÁST	30
4. Cíl výzkumu a formulace hypotéz	30
4.1 Výzkumný vzorek	31

4.2 Výzkumný nástroj a technika výzkumu	31
4.3 Předvýzkum	31
4.4 Výsledky výzkumu	35
4.4.1 Analýza odpovědí na základě jednotlivých položek	36
4.5 Sociometrický dotazník „Hádej kdo?“	43
4.6 Potvrzení a vyvrácení hypotéz	44
III. ZÁVĚR	46
IV. RESUMÉ	48
V. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
VI. SEZNAM TABULEK	53
VII. SEZNAM GRAFŮ	53
VIII. SEZNAM PŘÍLOH	53

ÚVOD

„..... *Neboj se ani tak neznalosti, jako falešných znalostí.....*“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Negativní postoje dětí a mládeže vůči minoritám se v této generaci se stávají velkým problémem. Dnes a denně slyšíme ve sdělovacích prostředcích nějakou zprávu o protiromských demonstracích, o tom, jak skupina mladých radikálů někoho napadla, či zas někde demonstruje. I sama policie je překvapena zvyšující se agresivitou a přítomností stále mladších lidí¹. Hledání příčin této zvyšující se agresivity sice není úkolem této diplomové práce, ale dle mého názoru je neznalost problematiky, způsobu života jednou složkou tohoto trendu. Vždyť i známí vojevůdci razili heslo „poznej svého nepřítele“, a když už proti něčemu jdu demonstrovat, tak se o tom snažím zjistit co nejvíce. Zajímalo by mě, zda tito mladí radikálové vůbec znají něco z historie Romů. Ptám se, kde se tomu vůbec měli naučit? Od rodičů? Ve škole? Tam se učíme jen dějiny a historii „bílých“, ale o Romech nepadne jediné slovo, maximálně v negativním kontextu.

V této diplomové práci se pokusím dokázat, zda se dají pozitivně ovlivnit postoje dětí majoritní populace vůči romské minoritě po bližším seznámení s romskou kulturou. Zda se změní postoje dětí, když jim ukážeme, proč se Romové chovají tak, jak se chovají, a že existují i Romové, kteří něco dokázali. Dokázali se vymanit ze sítě předsudků, stojí na vlastních nohou a jsou slavní.

Cílem výzkumné části práce je posoudit, zda dochází ke změně postojů dětí majoritní společnosti, když je seznámíme s romskou kulturou, historií a ukážeme jim, že ne všechno je tak, jak se jeví. Formou dotazníků se pokusím zjistit, zda dojde k posunu postojů dětí po absolvování školního programu s názvem - *Kaj džas, more?* (Kam kráčíš, člověče?). Zda snaha učitelů o snížení neznalosti vůči romské kultuře v podobě podobných programů má vůbec smysl, když morálka této společnosti je taková, jaká je.

¹ GABZDYL, Josef. Idnes.cz. *Zprávy*. [online]. 28. 8. 2013 [cit. 2013-10-12]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/policejni-reditel-kuzel-mluvi-v-rozhovoru-o-nasilnostech-v-ostrave-1gc-/krimi.aspx?c=A130828_1970182_ostrava-zpravy_ama

Snad tento program pomůže i samotným romským dětem v uvědomění si, že když jsem Rom, neznamená to, že musím automaticky skončit nezaměstnaný a závislý na sociálních dávkách. Že když budu chtít, tak mohu žít plnohodnotný a prospěšný život i v této společnosti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část je rozdělena na tři úseky. První nás seznámí s romskou historií, druhý se školním programem - *Jak džas, more?* a jeho začleněním do jednotlivých hodin výuky na základní škole ve Starém Sedlišti. Třetí úsek je zaměřen na vymezení základních pojmů, teoretické přístupy k postojům a předsudkům a možnosti měření změny postojů.

1. Z HISTORIE ROMŮ

Rom = muž, romni žena, roma = lidé, v sanskrtu toto slovo znamená „člověk nižší rasy, který se živí zpěvem a hudbou“. Na světovém sjezdu v Londýně v roce 1971 se Romové dohodli, že označení příslušníků romského národa bude etnonymum Rom(ové). Od té doby se datuje požadavek, aby toto bylo majoritou respektováno².

K pochopení Romů, jejich chování a povahy, je třeba se trochu ponořit do jejich historie. O ranějších romských dějinách existuje jen málo psaných pramenů. Jejich pravlastí je území Indie, přesněji středoindický Rádžastán. Staroindická společnost se dělila na několik kast *džítí*, Romové náleželi do té nejspodnější. O příčinách migrace se můžeme jen dohadovat. Byly to pravděpodobně hladomory, sucha, snad války s Mongoly a arabské vpády. Počátky migrace směrem na západ jsou datovány v Persii už v 5. století. Migrace pak dále pokračovala do Byzance (11. století) a na Balkán (14. století), kde získali označení Cikáni podle podobnosti s manichejskou sektou kněžích Athiganoi – Atsiganos, která se zabývala věštěním (odtud Zingaro, Tsigane, Zigeuner, Cigáno, Cikáni) a postupně do celé Evropy (od 15. století)³.

Když tito kočovníci zaklepalí ve středověku na brány západní Evropy, vzbudili značný rozruch a zvědavost, a to nejen svým vzezřením, tmavou pokožkou, pestrobarevným oblečením, ale i nesrozumitelným jazykem, nespoutaností, temperamentem, nonkonformitou a neochotou podřizovat se většinové společnosti. Stali se synonymem exotična. Vyvolali bezpočet legend a pověstí o svém původu. Oni sami

² Autor neuveden. *Romové* [online]. [cit. 16.2.2014]. Dostupný na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9>

³ Autor neuveden. *Historie a původ Romů* [online]. [cit. 16.2.2014]. Dostupný na WWW :<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18530>

se představovali jako poutníci z Egypta (odtud Gitanos, Gitanes, Gipsies), kteří musejí sedm let putovat a kát se za hříchy svých praotců, kteří nepomohli svaté rodině při útěku před Herodem do Egypta. Téhož báchorky využívali při udílení almužen a obyvatelé měli povinnost poskytovat poutníkům pomoc a hostit je na jejich cestě. Toto však netrvalo věčně, tato smyšlenka časem ztratila své kouzlo. Pověst Romů v mnohém utrpěla. Lidé je obviňovali z krádeží, loupeží a podvádění i vyzvědačství, měnila se i náboženská atmosféra. Asi v polovině 16. století nadšení pro poutníky a jejich postavení výrazně opadlo. Žebrota se začala postihovat a stále více přibývajících protestantů se domnívalo, že žebrání by mělo být z křesťanské společnosti vymýceno.

Romové neměli na vybranou, nebyla země, kde by byli v bezpečí. Od počátku panovaly mezi místními obyvateli předsudky, usedlá populace kočovníkům nedůvěřuje, Romové žijí v úplném protikladu k populaci uznávaným hodnotám a morálním zásadám. Evropské země se stále častěji uchýlovaly k vyhošťování. Nikde však nebylo stanoveno, kam a jak mají odejít. *Další dvě stě let – od poloviny 16. do druhé poloviny 18. století – se většina evropských mocností v přístupu k Cikánům na svém území žalostně shoduje. Byli považováni za zločince už jen pro své společenské postavení⁴.* Silné rasové předsudky, ostré represe nepřátelská legislativa, nenávisť, to vše Romy dusilo. Romové se museli přizpůsobit nové situaci, někteří hledali skuliny v zákonech, jiní našli útočiště v lesích a pustinách. Mnozí se spolčovali s *gadži*, někdy se uchýlovali k násilnostem. Byli nedílnou součástí snad každého tehdejšího vojenského tažení. Až čas přinesl postupně trochu skrovné úlevy, a to s nástupem osvícenství.

Od počátku si Romové živobytí obstarávali nejrůznějším způsobem. Nejvíce se věnovali kovářství, kotlářství, koňskému handlířství, košíkářství, hudební a taneční produkci, žebrání, ženy pak hádáním z ruky, věštěním a léčitelství. Kronikáři se znovu a znovu zmiňují o drobných krádežích jídla, ošacení, peněz. Živili se převážně masem (i zdechlinami) nebo jednoduchými moučnými jídly. Propadali tabáku a alkoholu. Cestovali na vozech krytých plachtami, koních, ti nejhudší pěšky se svými vozíky, později maringotkách taženými koňmi, které nazývali *vardo*. Nejčastějším obydlím byl stan, později polousedlí Romové žili v provizorních chatrčích z hlíny a slámy nebo ve vyhloubených zemnicích či si pronajímali domky⁵.

⁴ FRASER, A. *Cikáni*. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 111

⁵ FRASER, A. *Cikáni*. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 178

V době osvícenství se o podrobnější analýzu životního stylu Romů jako první pokusil německý badatel Samuel Augustin ab Hortis, luteránský pastor žijící ve spišské župě v Uhrách (dnešní Slovensko). Upozornil na to, že ač mají Romové mnoho společného, neexistuje jeden ucelený cikánský národ se společnou kulturou. Mnohé skupiny ovlivnily hostitelské země. Romové se stali zdrojem pohádek, písní, pověr i zvyklostí. K osvětlení jejich dějin nesmírně přispěl francouzský architekt Paul Bataillard, který od roku 1843 vydával o Romech množství článků. Odvěká izolace se začíná pomalu prolamovat a Romové si přivykají na majoritní společnost. Kupříkladu „cikánská hudba“ se těšila v této době značné oblibě, a to zejména v Uhrách a v Rusku. Romské rodiny i usedlosti na okrajích měst se začínají rozrůstat. Časem se věnují i jiným činnostem – podomnímu prodeji, kartáčnictví, kočovnému hrnčířství, práci s hlínou, cirkusové artistice, atd. *Cikáni se orientovali pouze na řemesla, která jim zaručovala jistou svobodu.*⁶ I s postupující industrializací a urbanizací si Romové prokázali udržet svou autonomii. Udrželi si flexibilitu v cestování, zaměstnání i bydlení. Postupně přestali zboží pro podomní prodej sami vyrábět, začali ho odebírat z manufaktur a skladů.

V druhé polovině 19. století začali do Evropy proudit nejrůznější romské kmeny z Balkánu a Uher. Jejich řeč byla silně ovlivněna rumunštinou, jejich dialekty se označovaly jako valašské či olašské. Nejvýznamnější skupina a jejich označení jsou odvozeny od profesí – *Kaldaraša* (mědikovci), *Čurara* (sítaři), *Lovara* (koňští handlíři) a další. Tato nová migrační vlna měla za následek přiosvětlení postojů západoevropských vlád. Tím se dostali do popředí zájmu úřadů, zvláště v Německu. Docházelo ke znovuoobnovení represí, byly jim velmi přísně kontrolovány cestovní doklady, byla přijata řada pedantských požadavků a vyhlášek (požadavek trvalého bydliště, vedení daňového účetnictví, poskytování vzdělání pro děti, licence k provozování kočovnických obchodů). V Mnichově vznikla roku 1905 *Zigeuner – Buch* (Cikánská kniha), která měla sloužit bavorské polici i okolním státům k vymýcení toho, co nazýval *die Zigeunerplage* (cikánský mor). Podobně i v okolních zemích docházelo ke zřizování podobných registrů. Nástup NSPDAP v roce 1933 k moci a především pak vydání tzv. norimberských zákonů v roce 1935 znamenalo holocaust pro stovky tisíc Romů. Před koncentračním táborem si nemohl být jist žádný Rom. Největší počet Romů byl umístěn do Osvětimi – Březinky.

⁶ FRASER, A. *Cikáni*. Vyd.3. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 177

Konec 2. světové války zastihl obrovské množství Romů roztroušených po celé Evropě, a to v důsledku masových deportací. Romové prchali z jedné země do druhé. Byly to vysídlenci, osoby bez státní příslušnosti, zcela odkázáni na byrokracii a zvláštní předpisy. Většinou se horizonty zúžily na hranice států, ve kterých se právě nacházeli. Každá země přistupovala k Romům odlišně. SSSR uznala Romy jako národností menšinu už v roce 1925, bylo založeno mnoho škol, kde se vyučovalo romsky, vycházela romská periodika. Polsko se pokusilo jako první z východního bloku o integraci tím, že Romům nabídla ubytování a zaměstnání. Práce byly špatně placené, kočovníci byli stále na cestách, nastaly problémy, nastolila se omezující opatření. Nesnáze pocítilo i Maďarsko, romská populace vzrůstala. V Bulharsku byl přístup k Romům velmi tvrdý, vláda jim všemožně znemožňovala uchovat si identitu – zakazovala jejich tisk, bylo zakázáno na školách mluvit romsky. V Jugoslávii došla multikulturní politika nejdále. V roce 1981 byl Romům uznán status národnosti, rostl počet romských sdružení, začali se trvale usazovat a angažovat v politice.

V Evropě západní nebyla romská populace tak početná (nejvíce ve Španělsku). Nejvíce se řešily otázky spojené se vzděláním a zřizováním zvláštních stanovišť, na nichž se mohli kočovníci zdržovat.

Od roku 1989 se na východě projevovaly snahy o obnovu kočovnictví, a to přeshraničního. Střední a západní Evropa začala čelit vlnám migrantů, nejvíce z Rumunska a bývalé Jugoslávie. Pro mnohé byl cíl Německo, v důsledku toho vypuklo mnoho xenofobních útoků.

Po mnoha otřesech, jimiž romská populace prošla, je její různorodost velmi pestrá. *Sinti* se nachází nejvíce na území Německa, ve Francii *Manušové* a *Gitas*, ve Španělsku *Kalé*, *Ciganos* v Portugalsku, v Podunají *Kalderašové*, *Čurarové*, *Rudari*, v Irsku *Travellers*.

Tak, jak je různorodé romské obyvatelstvo, tak široká je jazyková diferenciace. Romština vychází z indických jazyků sanskrutu a hindštiny. Žádný jazyk nestagňuje, romština je obzvlášť dynamická, má desítky dialektů. Romové přijímají do svého jazyka výrazy z jazyka hostitelské země. Standardizovaná romština neexistuje, proto je velmi obtížné změny zmapovat. Stejně tak životní styl současných Romů má značný rozptyl. Na západě i východě se již většina Romů usadila. Ovšem na západě kladou stále velký důraz na mobilitu, neboť automobil je předpokladem obchodu. Nucené soužití s majoritou

(*gadži*), motorizace, industrializace, úbytek půdy, to vše poznamenalo jejich vývoj. Pracovní náplň se mění, ale sklony k samostatné práci přetrvávají, stejně tak organizovat si svůj život sami. Nové zdroje obživy v západní Evropě jsou například- obchody s látkami, koberci, ojetinami, nábytkem, použitým zbožím, překupnictví, smluvní práce v zemědělství a podobně. Ve Francii i Itálii jsou kupříkladu majitelé cirkusů a lunaparků.

V Čechách, ani jinde neexistuje vlastní psaná historie Romů. Romisté se musí obracet ke kronikářům, k dostupným historickým pramenům. Mnohdy jsou to ale zprávy neúplné, neobjektivní, často zaujaté. Bohužel se z nich nedozvíme, jak Romové vnímali většinovou společnost.⁷

1.1 ROMOVÉ NA NAŠEM ÚZEMÍ

První zmínku o Romech u nás zaznamenal Dalimil ve své kronice roku 1242. Vladislav Vančura ve svém díle *Obrazy z dějin národa českého* ovšem pochybuje, domnívá se, že jde o tatarské vyzvědače. Další sporná zmínka se datuje do roku 1399 a pochází z *Popravčí knihy pánů z Rožmberka*. Jeden z obviněných uvádí jako spoluviníka Cikána, není však jisté, zda se nejednalo o přezdívku či jméno. Jistý je až rok 1417. Písař Prokop píše o glejtech – ochranných listinách, které zaručovaly příznivé přijetí romských skupin do měst a vesnic. Až do poloviny 16. století zažívají Romové dobré časy. Nálada ve společnosti se však mění a lidé i církve poukazují na chování Romů. Roku 1541 byli Romové obviněni z požáru v Praze. Roku 1545 vydal Ferdinand I. mandát, jímž přikazoval vyhoštění Romů ze země. Atmosféra ale nebyla tak napjatá, a tak panovník opakovaně své nařízení neobnovoval. Až Leopold I. v roce 1688 Romy ze svého území vypověděl a roku 1697 je prohlásil za psance. Romové mohli být beztrestně zabíjeni. V této politice pokračoval i Josef I. a císař Karel VI. Nařídili trestat i ty, kdož jim poskytl jakoukoli pomoc. Ale i v době nelítostného pronásledování se v českých zemích mohli Romové usazovat, poněvadž někteří šlechtici (Kounicové, Lichtensteinové), poskytovali rodinám kovářů povolení k pobytu a tím pádem usazení se na svých panstvích.

Až Marie Terezie zaujala k Romům vstřícnější postoj. Pokusila se o určitou asimilaci, tolerovala některé romské rody, výměnou za jistá omezení. Romové sice dostávali povolení k pobytu, ovšem jejich další pohyb podléhal přísné kontrole, měli

⁷ MIKLUŠÁKOVÁ, M. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 267

zákazy vykonávat některá tradiční povolání, zákaz neformální instituce *vajdy*, nutnost plnit náboženské povinnosti, atd. V osvícenském duchu pokračoval i syn této panovnice, Josef II., jenž ve svém nařízení z roku 1782 kladl důraz na školní docházku, vyučení, povinné bohoslužby a lepší hygienické podmínky.

Od druhé poloviny 18. století se mnoho romských rodin začalo usazovat. Romské usedlosti se rychle rozrůstají, při mnohých městech vznikají tzv. cikánské tábory, populace se zdvojnásobuje, tradiční romská povolání neživí velké rodiny, a tak se Romové začínají věnovat i jiné obživě – nádenické či sezonní práci pro *gadže*, drátování nádobí či broušení nožů. Ledy povolují, vztahy se zlepšují. Ale vše tak idylické nebylo. I za vlády Josefa II. docházelo k bezdůvodnému osočování a napadání⁸.

Za první republiky byli Romové uznáni za národnostní menšinu. Československo však nadále uplatňuje proti Romům zákon o potulce z roku 1885. Snaha o asimilaci nastala až v roce 1927 přijetím zákona o potulných Cikánech – znamenal řádnou evidenci, byly vydávány „cikánské legitimace“. Mezním počinem se stalo vystavění vlastní školy v Užhorodu. Nemalou částkou přispěl i T. G. Masaryk. Děti projevily nevídaný zájem.(!)⁹

Ke konci třicátých let prchala do Československa řada rodin z nacistického Německa. Druhá světová válka patří mezi nejkrutější období v jejich historii. „Cikánská krev“ byla považována za nebezpečnější než „židovská krev“. Nacistickým zákonům nepodléhal jedinec, který měl jednoho židovského prarodiče, ale osoba, u níž jeden prarodič Rom, byla považována za cikánského míšence. Roku 1939 úřady vyzvaly Romy k okamžitému nasazení. Ti, kdož se nepodřídili, byli umístěni do sběrných táborů, do Letů u Písku a do Hodonína u Kunštátu. V letech 1942 – 1944 bylo vypraveno čtrnáct transportů do koncentračních táborů, nejčastěji do Osvětimi – Březinky. Ten se stal poslední stanicí přibližně pro sedm tisíc Romů. Jen asi pětistovce z nich se podařilo hrůzy holocaustu přežít. Na Slovensku je situace jiná. Nedošlo hned k přímému vyhlazení. Panovaly zde kruté represe. Romové nesměli cestovat veřejnými prostředky, do měst a obcí mohli vstupovat jen v určité dny a hodiny, usedlí Romové museli odstranit své příbytky z okolí veřejných cest a usadit se na určených místech. Mnoho z nich bylo zabito při likvidaci osad, byly zřizovány pracovní a tzv. zajišťovací tábory, ve kterých vládlo kruté zacházení, hlad a nemoci.

⁸ MIKLUŠÁKOVÁ, M. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 273

⁹ Prof. PhDr. NEČAS, DrSc., C. a kol. *Historie Romů na území České republiky* [online]. [cit. 16.2.2014]. Dostupný na WWW: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>

Nacistickou genocidu přežilo asi deset procent romské populace. Po válce do Čech přišlo množství obyvatel z romských osad na Slovensku. Přesunuli se do průmyslových center, převážně v pohraničí. I tehdejší režim se hodlal vypořádat s „cikánskou otázkou“. Za jediný prostředek se považuje asimilace, tedy přizpůsobení se hodnotám, normám majority. *Komunistickému režimu se podařilo Romy převést do skutečné anomické situace: původní hodnoty a normy byly postupně ničeny, aniž by byly přirozeně nahrazeny jinými.*¹⁰ V roce 1958 úřady došly k závěru, že pakliže má nastat nějaký posun, musí být identita Romů zničena. Zákon udělal přítrž kočování, snažil se posílit školní docházku. V roce 1956 byl zřízen Vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo, ten měl zapojit do pracovního procesu všechny Romy, zničit romské osady a jejich obyvatele rozptýlit. To vedlo k devastaci tradiční hierarchie rodiny a rozpadu velkorodin.

Demokratizaci poměrů, které přineslo Pražské jaro v roce 1968, využili i Romové a byly schváleny stanovy Svazu Cikánů – Romů. Jeho činnost byla zaměřená na uznání Romů jako národnostní menšinu a uznání veškerých práv vázaných k tomuto statutu. Bohužel v roce 1973 byla činnost pozastavena, neboť tento svaz a potažmo i jiné romské organizace „nezvládaly plnit svou integrační funkci“.

V následujících sedmdesátých a osmdesátých letech ve snaze o „likvidaci cikánského problému“ dochází k segregaci. Romové jsou hromadně sestěhováváni do určitých oblastí (Chánov), děti jsou téměř automaticky umísťovány do zvláštních škol, mnohé jsou odebírány a dávány do náhradní péče, dochází ke sterilizacím, často bez vědomí ženy. Skutečné problémy Romů zastírá „péče“ – plošně vyplácené podpory, které v mnohém Romy ochromovaly a příliš je naučily spoléhat na stát. Politika té doby předpokládala, že dojde-li k vyrovnání životní úrovně Romů s životní úrovní většinové populace, dojde k odstranění jejich odlišností. Tak se nestalo. Romové nebyli zvyklí mít odpovědnost sami za sebe ani za své potomky. Většina neuměla se získanými finančními a materiálními prostředky (např. byty) hospodařit, uchýlovali se k trestné činnosti, nezaměstnanost jim byla vlastní. Všechny tyto jevy se odrazily v přístupu majoritního obyvatelstva Československa k Romům velmi negativně. Nečas toto zdůvodňuje několika příčinami: distancí majority, nízkou vzdělaností, špatnou sociální situací a duchovní a fyzickou chudobou¹¹.

¹⁰ MIKLUŠÁKOVÁ, M. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 280

¹¹ NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999, 129 s.

S příchodem změn, jež přinesl rok 1989, přichází i zviditelnění romské problematiky a emancipační hnutí potlačená na začátku sedmdesátých let. Romové zakládají politické strany (Romská občanská iniciativa) a hnutí a iniciativy (Unie romské mládeže, Demokratický svaz Romů, Romské ženy a další). S přechodem k tržní ekonomice znovu vyvstávají otázky bydlení, nezaměstnanosti, vysoké porodnosti, nízké vzdělanosti, kriminality. Z legislativních opatření Romy nejvíc postihl zákon č.43/1993 Sb. platný od 1.1.01993 O nabývání a pozbývání státního občanství. Z většiny z nich se ze dne na den stávají cizinci v zemi, kde se narodily. Značná část Romů nebyla s to projít byrokratickým zřízením a včas si české občanství vyřídit, řada z nich tak má slovenskou státní příslušnost.

1.2 ROMOVÉ A JEJICH TRADICE A ZVYKLOSTI

Romové dnes představují svébytnou národnostní menšinu, která se od většiny odlišuje zvyklostmi, životním stylem, kulturou, žebříčkem hodnot a především mentalitou. To je pochopitelně dáno jejich historickým vývojem, původem i životem v diaspoře.

Mezi nejvíce uznávané hodnoty patří jednoznačně rodina (velkorodina – příbuzenstvo) a její soudržnost a láska v ní. Domov pro Roma znamenají lidé, ne nemovitost. Vysoko se cení peníze, zdraví, fyzická síla, touha vyniknout, dodržování slova (ovšem jen uvnitř skupiny, ve vztahu ke *gadžům* to neplatí), sexuální život, hmotná úroveň (často kombinace bídy a přepychu, střádání cenností, např. zlatých šperků), tanec, hudba a televize.

Vlažný vztah mají Romové ke svému jazyku, hodně jich hovoří tzv. etnolektem, tj. češtinou, která není normativní. Stává se, že Romové neumí dobře ani česky, ani romsky. Podobný vztah mají k psanému slovu. Také je příliš nezajímá, zda mají „dobrou pověst“, a ani vzdělání nepatří mezi priority¹².

Pro početnou skupinu Romů jsou charakteristické mnohé povahové a psychické rysy. Nežádoucími povahovými rysy jsou slabá vůle – brzy se vzdávají, překážkám se vyhýbají, nepřekonávají je, mají malou vytrvalost a trpělivost, bývají nespolehliví a nesamostatní – sami nikam nejdu, nic nevyřídí ani nezorganizují. Je to dáno tím, že jsou

¹² NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 123 s.

„kolektivističtí“, vše řeší dohromady s ostatními. Jejich schopnost silných emocí se projevuje prožíváním svých „strachů“ – bojí se ve tmě, bojí se bolesti, smrti, mají stálý pocit ohrožení. Jsou velmi pověřiví, věří na duchy a také se jich bojí. Romové trpí komplexy méněcennosti – z nepřijetí pramení nejistota, ta může vyústit ve vychloubání, lhaní, předvádění se, primitivní brutalitu či strhávání pozornosti (u dětí). Jsou velmi spontánní, živí (může to hraničit až s psychickou labilitou), temperamentní, mají slabou sebekontrolu, jsou emotivní. Není výjimkou vidět plakat romského muže. Romský naturel se vyznačuje i urážlivostí, citlivostí vůči každé nespravedlnosti a silnému sklonu přeceňovat své výkony. Mají rádi humor a nápadné barvy. Často lžou, právě lež jim v minulosti pomáhala přežít a uplatnit se. Nejsou zvyklí prosit, ani děkovat. Rom, který vyžaduje, aby ho druzí prosili, je považován za lakomého.

Dalším specifikem je, že Romové žijí okamžikem, přítomností, nemyslí na budoucnost, zpravidla neumí šetřit ani plánovat. Z toho pramení i menší smysl pro zodpovědnost. S tím souvisí i znaky kriminality romské menšiny. Romové páchají trestnou činnost bez přípravy a většinou ve skupinách (gangy), formy, metody a způsoby jsou přímočaré a jednoduché. V neposlední řadě má na jejich činnost vliv alkohol a drogy. Dále odlišuje romskou kriminalitu od majoritní společnosti vysoká míra zapojení dětí, mladistvých a žen do páchání trestné činnosti. Romové také nejvíce podléhají mravnostním deliktům.

Všechny tyto popisované odlišnosti způsobují, že vztahy a postoje majoritní populace k Romům, jsou dlouhodobě výrazně horší než vztahy k jiným menšinám. Ovšem výsledky výzkumů¹³ poukazují na fakt, že Romové mají k majoritě blíže, než majorita k nim. Romové chtějí sami sebe vnímat jako součást majority, jako součást svého světa. V tom se do určité míry odráží krize identity Romů, a jejich snaha identifikovat se s většinou.

Východiskem z této nelehké a velmi spletité situace se jeví nejvíce otázka vzdělávání a vzdělávání a vzdělávání. A to na obou stranách. Právě vzdělávání je prioritou mnoha romských i neromských, vládních i nevládních institucí. Mnozí učitelé o Romech, jejich historii a kultuře nic neví. Nevědí nic ani o svých žácích. Romové a jejich děti toho také o sobě mnoho neví a škola jim v této oblasti také mnoho neposkytne. Učitelům, dětem a jejich rodinám by měli pomáhat asistenti, ať už romští či neromští a případně i sociální

¹³ KRAUS, B., HRONCOVÁ, J. *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, str. 52

pedagogové. Jen vzájemné pochopení je cestou z tohoto spletilého labyrintu. Aby se společnost co nejméně dělila na - *my* versus *oni*. Osud, který nebyl k Romům nikdy přívětivý, je z velké části historií toho, čeho jsme my „civilizovaní“ schopni udělat pro to, abychom jejich svébytnost zničili. Romové byli vždy příliš „jiní“. Předsudky, netolerance, nepochopení, malá a neobjektivní informovanost vůči odlišným kulturám (a Romům samozřejmě nejvíc) způsobily, že o této nejpočetnější etnické menšině nenajdeme v učebnicích žádnou nebo jen minimální zmínku. A Romové bohužel patří k největším a nejvíc nepochopeným „cizincům“ u nás.

2. ŠKOLNÍ PROGRAM K MEZINÁRODNÍMU DNU ROMŮ S NÁZVEM „KAJ DŽAS, MORE?“

- Tento školní program je primárně určen pro žáky druhého stupně.
- Snažila jsem se ho rozčlenit do dvouhodinových bloků po celý týden.
- Mým hlavním cílem je rozvoj kompetencí a dovedností, uváděných v kapitole 3.1
- Žákům jsem předložila různé aktivity: seznámení s romskou kulturou, tradicemi a zvyky, známými osobnosti, aktivity v hodinách výtvarné a pracovní výchovy, vystoupení romských žáků, atd. (viz opět kapitola 3.1)

Jak jsem již psala výše, ačkoliv Romové tvoří značnou část naší populace, tak jakákoliv informace o jejich historii, osobnostech, významných událostech, literatuře, tradicích, kultuře se v základních školách nevyskytuje, a když, tak jen velmi sporadicky a okrajově. Proč? I toto je jeden z důvodů vzájemného nepochopení, či dokonce rasové nesnášenlivosti. Součástí pedagogické práce je naučit žáky spolupráci, kooperaci, porozumění, komunikaci a soužití ve společnosti. Toto se velmi týká i romské problematiky, která se poslední dobou stává dosti palčivým problémem. Povinností učitele je začít seznamovat už malé děti s odlišnostmi (ať už se to týká odlišnosti rasové, náboženské či fyzické), že není potřeba se jich bát, že to není nic špatného.

Jelikož jsem v mládí vyrůstala v části obce, ve které žila početná romská komunita, tak jsem byla svědkem mnoha incidentů vyplývajících ze soužití dvou odlišných kultur. Neskutečný nepořádek, domácí násilí, bezprizorní, nevychované romské děti, neoprávněné připojování na elektrické a vodovodní rozvaděče, krádeže, zamoření bytů drobným

hmyzem a hlodavci a na druhé straně nesnášenlivost ba přímo nenávisť nás „bílých“ kvůli doplatkům, špíně, hluku, atd. Díky této zkušenosti mne nikdo nemůže osočovat, že jsem si „to“ nikdy nezažila a že jsem jen další z řady, který se veze na módní vlně zvané „Romové“. Bylo období, kdy jsem je, jako dítě, skutečně nenáviděla a myslela jsem si, že nenávisť a nesnášenlivost je prostě normální a správná, a že to tak bude napořád, vždyť „si to zaslouží“.

Jako dospěla, a ještě navíc učitelka na základní škole, jsem si uvědomila, že nechci, aby moje vlastní děti cítily stejnou nenávisť vůči něčemu odlišnému. A kde je nejlepší začít? U dětí, a to jak „neromských, tak romských“. Jejich postoje se dají snáze pozitivně ovlivňovat. V dospělých vidí autoritu, svůj vzor, kterému se chtějí podobat a dobrý učitel může tyto podmínky splňovat (viz dále jedna z podmínek ovlivňující změnu postoje).

2.1 AKTIVITY ŠKOLNÍHO PROGRAMU

Školní program *Kaj džas, more?* si klade za cíl především vymezení a rozvoj některých kompetencí žáků, a to zejména změnu postojů směřující k pozitivnímu vnímání Romů, pochopení a toleranci jejich způsobu života. Dále rozvoj sociálních dovedností, rozvoj a růst osobnosti, reflexe vlastního žebříčku hodnot a priorit, spolupráce ve skupině, prezentační dovednosti, obhajoba vlastního názoru i podřízení se skupině atd.

Zde uvádím přehled cílů výše uvedeného programu, který je rozčleněn do celého týdne

- 1. aktivita: Žáci se seznámí s romskou historií a tradicemi Romů a jejich podobností a odlišností, se kterými se denně setkávají a poznávají v běžném životě.
- 2. aktivita: Seznámení žáků s vlivnými osobnostmi romské kultury a současnými úspěšnými představiteli této minority. Životní dráha těchto osobností a jejich osobní zkušenosti (jak se vypracovaly a dosáhly úspěchu).
- 3. aktivita: Žáci zhlédnou romskou pohádku *Zlatý hlas*, přečtou si romské pohádky a seznámení se s romským jazykem.

- 4. aktivita: V rámci pracovních činností a výtvarné výchovy se žáci seznámí s tradiční romskou kuchyní a výtvarně ztvární některá romská témata.
- 5. aktivita: Žáci vystoupí s nacvičeným programem (romské písně, tance, recitace romských básní).
- 6. aktivita: Shrnutí a zhodnocení probíhajícího programu + diskuze.

Cílem programu je seznámení, sblížení, pochopení, uznání práva na odlišnost a snazší chápání romské minority. Přínosem je rozšíření poznatků o romské kultuře, a tím i lepší pochopení romské populace. Program je postaven tak, aby rozvíjel snížení rasové nesnášenlivosti, přispěl ke změně postojů vůči romské menšině a ke zvýšení vzájemné tolerance.

3. CÍLE PROGRAMU V ROVINĚ POSTOJŮ, JEJICH ZMĚNA A MĚŘENÍ

Postoje jsou složky osobnosti člověka, které slouží pro lepší orientaci ve světě, jeho porozumění. Někdy jsou postoje považovány za „hnací motor“ motivů, jindy za vztah k hodnotám¹⁴. Bližší seznámení s postoji, strukturou, funkcí vznikem a změnou přináší následující podkapitoly.

3.1 POSTOJE

V literatuře se uvádí řada definic postojů, např. W. J. Thomas a F. Znaniecki (1918), kteří jej chápali jako vědomí vztah jedince k hodnotě, G. W. Allport (1935) který uvádí, že postoj je mentální a nervový vztah pohotovosti, organizovaný zkušeností a vyvíjející direktivní nebo dynamický vliv na odpovědi individua vůči všem objektům a situacím, s nimiž je v relaci, dále třeba P. Hartl (psychologický slovník 1993) definuje postoj jako sklon reagovat ustáleným způsobem na předměty, osoby, situace, nebo na sebe

¹⁴ NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009

sama či podle J. Čápa a J. Mareše¹⁵ postoj můžeme vymezit jako získaný motiv vyjadřující jedincův vztah k určitému objektu, k věci, lidem, činnosti, skupině, události, ideji apod.

Z laického pohledu je postoj vyjadřování toho, že se nám něco líbí, či nelíbí, představuje náš odpor nebo přízeň, naše posuzování vztahu k různým lidem, událostem, myšlenkám nebo věcem. Velice často postoje ovlivňují naše chování, protože jsou součástí nás samých. Souvisí i s našimi zájmy, chápáním, cítěním a myšlením. Patří k nám a během celého našeho života je především vlivem vzdělávání můžeme měnit, zároveň si vlivem společnosti, v níž žijeme, vytváříme svůj vlastní systém postojů. Jsou více či méně stálé. Můžeme díky nim hodnotit ať už pozitivně, tak negativně nejen předměty, osoby, situace, ale i sebe sama.

Další důležitou vlastností postoje je, že nám slouží k ovlivňování našeho chování v souladu s normami a hodnotami naší společnosti. Ty postoje, které jsou odlišné od předem schválených, společnost odmítá či trestá. Jelikož se postoje učíme od ostatních lidí či skupin, tak se často přizpůsobujeme, osvojujeme si raději postoje skupiny, abychom byli danou skupinou či člověkem přijímány, akceptovány (konformita). Někdy se tedy stává, že člověk své pravé postoje nevyjadřuje, ale prezentuje se postojem, který je sociálně žádoucí, pro začlenění do dané skupiny¹⁶.

V dětském věku ještě nejsou postoje úzce vyhraněné, děti jsou snadno ovlivnitelné, jak v kladném, tak i v záporném smyslu. Bohužel se tento věk dá i zneužít k zafixování extrémních postojů, nejčastěji od kamarádů, part či rodičů. Proto je velmi důležitý vliv školy a její role ve vytváření a upevňování pozitivních postojů ke všem členům společnosti.

¹⁵ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál 2001, str. 149

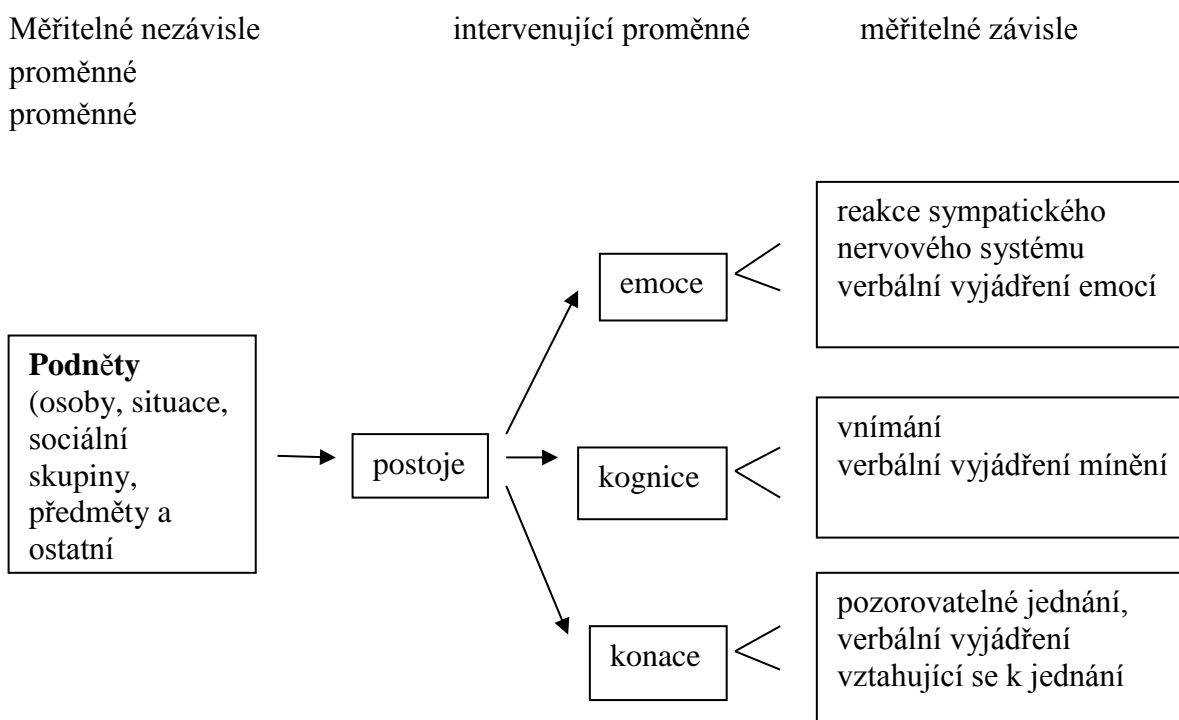
¹⁶ Prof. PhDr. KOHOUTEK, CSC., R. *Postoje a vztahy, sociální motivovanost* [online]. [cit. 18.2.2014]. Dostupný na WWW: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0811/postoje-a-vztahy>

3.1.1 VNITŘNÍ STAVBA POSTOJŮ

Postoje je skládají z několika složek. Většinou bývají tyto složky vyvážené, ale může se stát, že někdy bývá jedna složka dominantní¹⁷.

To, co se týká názorů a myšlenek, které má osoba o předmětu postoje nazýváme *kognitivní* složkou postoje nebo také poznávací. Další složka je *afektivní (emocionální)*. O ní můžeme mluvit, jestliže se zajímáme o to, co osoba cítí k předmětu postoje a poslední složka se jmenuje *behaviorální (konativní)* a to se týká sklonů k chování či jednání ve vztahu k předmětu postoje, reakce na postoj – chování k postoji¹⁸.

Vnitřní stavbu postojů znázorňuje následující obrázek¹⁹:

Odborníci rozlišují několik druhů postojů, které mají určitý směr, určitou intenzitu a vliv na konání, mohou ovlivňovat chování člověka *výrazně* či *nevýrazně*, *kladně* x

¹⁷ NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009

¹⁸ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia 1999, str. 247

¹⁹ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia 1999, str. 246

*záporně, soudržně x nesoudržně, silně x slabě, skrytě x zjevně, mohou být verbální x neverbální, vědomé x nevědomé, stálé x proměnlivé, atd.*²⁰

Postoje mají své funkce. *Kognitivní funkce (znalostní)* nám pomáhá vytvářet si názor na svět, účinně uspořádat a zpracovávat informace, vnášet nám řád do rozmanitých informací, které musíme denně snášet. Další funkce je *instrumentální*. Tato funkce vyjadřuje zvláštní případy obecné touhy po dosažení úspěchu, prospěchu nebo odměny a přání vyhnout se trestu. Většinou tyto postoje zastáváme z praktických či utilitárních důvodů. Funkce *hodnotová* vyjadřuje naše hodnoty a sebepojetí. Tyto postoje se těžko mění, protože jsou odvozeny od hlubší hodnotové orientace. Funkce *ego-obranná* nás chrání před úzkostí nebo ohrožením naší sebeúcty. *Sociálně-adjustační* funkce nám pomáhá cítit se součástí společenstva a mění se společně se změnou sociálních norem.²¹

3.2 ZMĚNA POSTOJE

K tomu, abychom u někoho dokázali provést změnu postoje, potřebujeme působit na intenzitu, konzistentnost, komplexnost a charakter původního postoje. Potřebujeme znát vnitřní stavbu tohoto původního postoje z hlediska složení a charakteristiky osoby, která daný postoj zastává. K usnadnění změny je důležité, aby probíhala pozvolna. Změna se týká většinou postojů, které jsou méně vyhraněné a týkají se periferních, méně důležitých, oblastí, dále je důležité, aby osoba, u které se snažíme o změnu postojů, byla emocionálně stabilní. Jestliže je tlak na změnu příliš velký, může vyvolávat úzkost.

Faktory, které pomáhají ke změně postoje, jsou²²:

- Informační kanál – audio, video, mluvené či psané slovo, osobní zkušenost
- Styl, struktura a obsah informace – hovorový či formální jazyk, pozitivní nebo negativní zážitek (emocionální), fakta, argumenty (racionální)

²⁰HARTL, P. a HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009

²¹ NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009. str. 246 – 249

²² NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009. str. 268-269

- Hodnověrnost, věrohodnost, spolehlivost zdroje informace – osoba, která nám informace předkládá (zda je odborník v dané problematice)
- Percipient informace – zda se příjemce informace týká, zda ho zajímá (lidé vzdělanější požadují předkládání faktů)²³.

Mezi činitele změny postojů patří vliv prostředí, traumatické zkušenosti, protikladné osobní zkušenosti, zrání osobnosti a vliv masmédií.

Teorií, které se zabývají procesem změny postoje, je opět několik. Jsou to například *teorie konzistence*, *teorie kognitivní disonance* a *teorie odůvodněného jednání*²⁴. U teorie konzistence se usiluje o soulad mezi přesvědčením, cílem a konáním – zachování určité rovnováhy a souladu. Z této teorie vychází i teorie kognitivní disonance. Hartl, Hartlová v psychologickém slovníku popisují kognitivní disonanci jako: *rozpor mezi vnějším chováním a vnitřním postojem, kognitivní disonance bývá pociťována nepříjemně, snaha uvést rozpor mezi vnějším chováním a vnitřním postojem do souladu*. Aby se člověk vyhnul nelibosti či stresu způsobené nesouladem mezi postoji svými a postoji druhých, vlastními cíli s vlastním konáním, dosažení tzv. *kognitivní rovnováhy*, snaží se o souladný vztah mezi postoji o zmírnění napětí vyvolané kognitivní disonancí. Pro zmírnění buď podstoupí změnu situace vyvolávající napětí, nebo se snaží o změnu chápání. Kognitivní disonance se objevuje tehdy, když si naše postoje protirečí, odporují si, nejsou vyvážené. V tu dobu je kognitivní disonance důležitým zdrojem ke změně postojů. Výsledkem kognitivní disonance je buď změna postoje, nebo přidání dalšího, který nám umožňuje novou interpretaci.

Lidé mají vrozenou snahu jednat v souladu se svými postoji. Velmi důležité je to, že tyto změny jsou obousměrné, např. na základě svých postojů můžeme změnit své chování a naopak na základě svého chování můžeme změnit své postoje.

Existují i námitky proti této teorii a to, že kognitivní disonanci lze řešit i jinak než změnou postoje, např.:

- ignorováním skutečnosti

²³ NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009. str. 268 - 269

²⁴ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie 2.*, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. str. 127 - 135

- diskreditací zdroje
- účelovým výběrem informace

Podle Festingera si lidé, kteří už mají na nějakou otázku vyhraněný názor, nepřipouští informace, které odporují jejich přesvědčení. Někdy tyto informace ignorují nebo si je překrucují tak, aby byly slučitelné s jejich přesvědčením.

Změny postojů můžeme v zásadě rozdělit do dvou základních skupin – na změny kongruentní (stejnsměrné) a inkongruentní (protisměrné). Při kongruentní změně je směr změny v souladu s původním zaměřením postoje. Existující postoj se tedy projeví zvýšeným pozitivností nebo negativností. Naopak inkongruentní změna je charakterizována změnou působící proti původnímu směru změny postoje. Z toho jasně plyne, že je mnohem snazší navodit změnu kongruentní než inkongruentní²⁵.

Podle jiných²⁶ se považuje za nejdůležitější ovlivňující změnu postojů jejich charakteristika

- *extrémnost* – postoje, které jsou extrémní, jsou změnám méně přístupné, než postoje neextrémní.
- *různorodost* – přístupnější inkongruentní změně je jednoduchý postoj, než postoj složitý. Na druhou stranu je i složitý postoj, stejně jako jednoduchý, lehce přístupný kongruentní změně.
- *konzistentnost* – konzistentní postojový systém je stabilnější, protože se jeho jednotlivé složky podporují. Nekonzistentní systém postojů je více nestálý, a proto je náchylnější ke změně.
- *vzájemnou spojitost* – postoje, které se prolínají s jinými postoji se značným afektivním nábojem, odolávají inkongruentním změnám.
- *shodnost seskupení* – do určité míry jsou shodné postoje spojené do skupiny. Takové postoje jsou vůči silám vyvolávajícím inkongruentní změnu poměrně netečné. V případě postojů, mezi nimiž není shoda lze předpokládat opak.

²⁵ JANOUŠEK, J. a kol. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1988.

²⁶ KRECH, D., CRUTCHFIELD, R. S. a BALLACHE, E. L. *Člověk v společnosti: Základy sociální psychologie*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1968, s. 253-257

- *sílu a množství uspokojených potřeb* – postoj sloužící silným a rozmanitým potřebám (mnohouúčelový postoj) je pro jedince cenný, proto bude takový postoj více odolný inkongruentní změně.
- *centrálnost zúčastněných hodnot* – postoj vyrůstající z hodnoty, která má pro jedince zásadní význam a která je podpořena např. kulturou, se dá jen stěží ovlivnit v inkongruentním směru.

3.2.1 PERSUAZE A ZMĚNA POSTOJE

Nejdůležitější postoje jsou v životě velice stabilní a obvykle se nemění. Významným prostředkem ke změně je *přesvědčování* (persuaze) nebo také výrazná *korektivní zkušenost* (např. zlomové situace v životě – psychický otřes, krize, atd.). Při této metodě ovlivňování je konečným cílem změna postoje či chování. Persuaze na nás útočí každý den v televizi (viz. reklamy), setkáváme se s ní v politice, ale i různé propagandě nedemokratických forem vlády. Samozřejmě se s přesvědčováním setkáváme i v každodenním životě, při běžných kontaktech s lidmi. Velice často se snažíme přesvědčovat druhé a zároveň jsme druhými sami přesvědčovány. Aby byla persuaze přesvědčivá, je důležité předkládat fakta a argumenty²⁷, jejich správná prezentace. Významné jsou logické závěry o to, aby se při prezentaci posluchači sami přesvědčili o pozitivních dopadech navrhované akce. Při této metodě se nám většinou nepodaří změnit okamžitě postoj jedince, ale snažíme se nejprve o změnu jeho názoru, jeho představy na navrhovanou věc či skutečnost. Teprve po úspěchu můžeme usilovat o změnu postoje. I když to zní docela jednoduše, tak tento proces je komplikovaný. Hraje v něm důležitou roli mnoho faktorů, které se mohou podepsat negativně nebo pozitivně na efektivnosti přesvědčování.

V současné době se rozlišuje šest kroků v procesu persuaze²⁸

²⁷ HEWSTONE, M. a STROEBE, W. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál 2006, str. 293

²⁸ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie 2., přepracované a rozšířené vydání*. Praha: Grada Publishing, 2008

1. *Vystavení posluchače nebo pozorovatele novému sdělení.*
(Pokud persuazivní sdělení příjemce neuvidí nebo neuslyší, nemůže na něj mít vliv. Proto se pečlivě vyhodnocuje sledovanost u televizních pořadů. Větší sledovanost pořadu znamená automaticky i větší sledovanost reklamy o přestávce. Proto jsou tak drahé reklamy vkládané do významných sportovních přenosů.)
2. *Vzbuzení jeho pozornosti.* (Příjemce si musí sdělení všimnout. V reklamě se používají nejrůznější triky jako např. nepřirozené spojení různých věcí, šokující scény, erotické motivy.)
3. *Pochopení sdělení.* (Příjemce musí porozumět základní myšlence sdělení. Někdy naši pozornost upoutá zajímavě udělaná televizní reklama, ale nepochopíme, na co vlastně byla, persuaze tedy nebude fungovat.)
4. *Přijetí nabízených závěrů.*
(Příjemce musí akceptovat argumenty v persuazivním sdělení, aby mohlo dojít ke změně postoje.)
5. *Podržení nového postoje.*
(Pokud nový postoj vyhasne, zapomeneme ho, nebude už mít vyslechnuté sdělení v budoucnosti žádný persuazivní vliv.)
6. *Převedení postoje na chování.*
(Pokud má sdělení ovlivnit naše chování, musí nás nový postoj vést v odpovídající situaci k novému chování.)

Mnozí dnešní výzkumníci navazují na tradiční výzkumy, ve kterých se zabývají charakterem zdroje přesvědčovací informací a jejím kognitivním zpracováním percipientem. Jedním z modelů je tzv. HSM model (heuristicko systematický model). Jeho autorem je S. Chaiken. V tomto modelu se rozlišují dva základní způsoby zpracování informace, heuristické a systematické, kterými si příjemce vymezuje své postoje. Dalším uznávaným modelem je tzv. ELM (pravděpodobnostní model²⁹). Tento model, také rozlišuje dvě základní techniky přesvědčování za účelem změny postoje. Jedna jde tzv. „centrální cestou“. V této percipient zpracovává kriticky sdělení a argumenty a druhá je

²⁹HEWSTONE, M. a STROEBE, W. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál 2006, str. 298

tzv. „periferní cesta“. V této se příjemce zaměřuje pouze na tzv. vodítka či charakterní znaky a narážky v persuzivním sdělení. Pomáhá mu to se snadněji a rychleji orientovat v obsahu zprávy, aniž by musel složitě zpracovávat informace. V centrálním způsobu zpracování informací je pro příjemce zpracovávaná informace osobně důležitá. Zapojuje kognici a zprávu kriticky analyzuje. Druhou, periferní cestu, použije percipient naopak, když je pro něj informace těžko srozumitelná. V tuto chvíli nastupují proměnné zdroje informace, jako například důvěryhodnost informátora. Při změně postoje periferní cestou je pravděpodobnost menší trvanlivosti, jelikož nedojde k hlubšímu reflektivnímu zpracování informace. Oba tyto modely patří k tzv. dvouprocesním modelům zpracování informace.

Existuje několik výzkumů, které byly provedeny k tématu zvýšení efektivnosti přesvědčování na změnu postoje. Ty, které zde chci zmínit, jsou například úsudková heuristika (přijetí sdělení). Jsou zde jednoduchá pravidla pro rozhodování, místo důkladného prozkoumání sdělované informace, jako věty typu „Co říkají odborníci, platí“, „Většina má pravdu“, z toho důvodu lidé zpravidla souhlasí s většinou, s odborníky. Nezměníme náš postoj pouze na základě ne příliš systematického zkoumání informace, ale spíše na tom, že nám to přednesl důležitý expert, kterému přeci můžeme důvěřovat a tento názor i přijmeme. Percipient při tomto zpracování informace není moc motivován nebo ho nic nenutí přemýšlet hlouběji o obsahu sdělované informace. Tento model používáme pro větší efektivitu při rozhodování, protože by bylo zdlouhavé, kdybychom systematicky a detailně zkoumali každou situaci.

Úsudková heuristika je podobná modelu periferní cesty. V obou modelech se předpokládá, že když příjemce není dostatečně motivován sdělovanou informací, má minimální snahu informaci zpracovávat. Bohužel se ukázalo, že jestliže založíme změnu postoje jen na těchto principech, výsledek je velice často nestabilní a jakékoli nové přesvědčovací sdělení, které je v protikladu s původním ho může opět změnit. Způsob, kterým je možné posílit úsudkovou heuristikou nebo modelem periferní cesty změněný postoj je *opakováním persuzivního sdělení*³⁰.

³⁰ Ing. KŮS, J. *Ovlivnitelnost adolescentů v souvislosti s jejich sebehodnocením*. Brno, 2009. 100 s. Diplomová práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity na katedře psychologie. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Petr Macek, CSc. Experiment Johnsona a Watkinsna (1971) cit. http://is.muni.cz/th/78806/fss_m/dp_jkus.pdf

3.3 MĚŘENÍ POSTOJŮ

Velkým problémem při měření postojů je najít vhodnou měřicí techniku, jelikož různé techniky mají různé možnosti využití. O měření můžeme hovořit v případě kvantitativních techniky, v ostatních případech je vhodnější mluvit o zkoumání či zjišťování postojů.

Měření je v širším smyslu přiřazováním numerických hodnot objektům, událostem či lidem, na základě určitých pravidel³¹. Tyto numerické hodnoty poté vyjadřují vztahy mezi objekty a umožňují porovnávat tyto objekty s jinými soubory, které byly měřeny stejným způsobem. Výsledkem měření je škála, která zahrnuje sadu numerických hodnot přiřazených objektu na základě určitého pravidla.

Jelikož postoje nelze měřit přímo, proto se používají k jejich sledování různé metody pomocí verbálních a neverbálních projevů. Zkoumají se:³²

- *Škály, škálování* – pojem škála je možné vysvětlit dvěma způsoby:
 - a) nástroj pro měření – obecné metody postojových škál,
 - b) výsledek měření – měření určitého postoje.
- *Typologie škál* – klasifikace škál podle Stevensova rozděluje škály na nominální, intervalové, poměrové a ordinální.
- *Reliabilita a validita postojových škál* – jsou-li z opakovaných měření shodné výsledky, pak je škála spolehlivá = reliabilní; postojová škála je platná = validní, pokud měří to, co opravdu má měřit.

Známe pět metod pomocí níž lze tvořit postojové škály:

- *Metoda sémantické diference*
- *Metoda škálogramové analýzy*
- *Metoda sumovaných odhadů*
- *Metoda stejně se jevících intervalů*
- *Metoda vytváření kombinované diskriminační škály*³³

³¹ ŘEHÁK, J.: „Definice měření ve společenských vědách.“ Klasická definice měření N. R. Campbella (1921). Sociologický časopis 6, 1971, s. 642.

³² JANOUŠEK, J. a kol. (1986). *Metody sociální psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství n. p. Publikace č. 46-00-38/1

³³ JANOUŠEK, J. a kol. (1986). *Metody sociální psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství n. p. Publikace č. 46-00-38/1

Ve své diplomové práci jsem si zvolila metodu sémantického diferenciálu, která se mi jeví jako nejvhodnější, protože zkoumá hlavně emoční složku. Tato složka ovlivňuje lidské chování, aniž bychom si to uvědomovali. Díky tomu, že dokážeme emoční složku změřit, můžeme daný postoj k objektu předpokládat a to nám dává výhodu předpovědi určité reakce či chování. Jiné metody tuto emoční část nezkoumají či se jí zabývají jen povrchově. Pro objektivnost se okrajově zmíním i o zbývajících metodách.

3.3.1 ŠKÁLOGRAMOVÁ ANALÝZA

V roce 1944 přišel L. Guttman s modelem škálovací techniky, která předpokládá, že pokud dotazovaný souhlasí s extrémním výroky na škále, bude souhlasit i se všemi méně extrémními výroky, které tomuto extrémnímu výroku předcházely. Tato metody nejlépe funguje, pokud jsou konstrukce hierarchické a vysoce strukturované. Metoda je při zpracování škály náročná a dosti často i kritizovaná, jelikož při daném počtu položek (10-12) je náročné vytvořit škálu.

3.3.2 METODA SUMOVANÝCH ODHADŮ

K této kategorii můžeme zařadit tzv. *Likertovu škálu*. S touto metodou přišel R. Likert v roce 1932. Je založena na výrocih, které jsou formulovány jako jednoznačná tvrzení a jsou doplněny o stupnici souhlasu 1-2-3-4-5 (od "Zcela nesouhlasím" ke "Zcela souhlasím"). Likertova škála odhaluje pouze jednu dimenzi respondentovy reakce na postoj: zda s ním souhlasí nebo nesouhlasí.

3.3.3 METODA STEJNĚ SE JEVÍCÍCH INTERVALŮ

Patří sem *Thurstonova metoda* (1929), založená na vyjádření respondenta, do jaké míry s tvrzením souhlasí, ztotožňuje se s ním, nebo zda vyjadřuje jeho názor. Jedná se tedy o soubor tvrzení vztahujících se k určitému objektu. Základem je příprava výroků. Každému výroku je přiřazena škálová hodnota, různé výroky znamenají různou míru přijetí nebo naopak odmítnutí objektu postoje. Pokud dojde k preferenci výroku, jedná se o přímé

určení postoje subjektu. Při této metodě jsou důležité tři kroky. V prvním se provádí sběr výroků, ty by měly mít obecný charakter. Poté následuje posuzování položek skupinou posuzovatelů a následně sestavení škály.

3.3.4 METODA VYTVÁŘENÍ KOMBINOVANÉ DISKRIMINAČNÍ ŠKÁLY

V této metodě se pokusili spojit výhody metody sumovaných odhadů, shodně se jevících intervalů a škálogramové analýzy. Byla snaha o vytvoření lepšího postupu při výběru položek. Zůstala zde skupina posuzovatelů – metoda stejně se jevících intervalů. Z metody sumovaných odhadů se použil stupnice vyjadřující míru souhlasu/nesouhlasu a dále se postupuje metodou škálogramové analýzy. I když jde o kombinaci toho nejlepšího ze tří metod, tak se tato metoda moc nepoužívá. Nejspíše pro to, že jde o technicky náročnou a pracnou metodu.

3.3.5 METODA SÉMANTICKÉHO DIFERENCIÁLU

Autorem této metody je Ch. Osgood. Původní sémantický diferenciál vytvořený autorem měl 50 bipolárních sedmistupňových škál. Metoda byla vytvořena pro zjišťování lidského vnímání pojmů a postojů. Každý pojem má dva významy – denotativní a konotativní. Denotativní význam je zjevný, všeobecně platný, kdežto konotativní znamená skrytý, subjektivní. Význam každého pojmu se dá přesně vymezit v sémantickém prostoru (je to trojdimenzionální prostor, ve kterém se pomocí této metody vyznačuje postavení hodnocených pojmů). Dle Osgooda se význam pojmů hodnotí z hlediska tří faktorů:

- *Faktor hodnocení* – tento pojem se hodnotí z hlediska toho, jaký dojem vyvolává (dobro či zlo pojmu)
- *Faktor potence* – energetický náboj pojmu (síla pojmu)
- *Faktor aktivity* – jak se tento pojem vztahuje k dynamice, aktivitě, změnám³⁴

³⁴ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007, str. 211

Dle některých autorů je tato metoda výsledkem sloučení dvou metod a to škálovací a asociační. Jak uvádějí, je to proto, že nám umožňuje měřit konotativní význam pojmů. Díky této metodě se můžeme hlouběji podívat do vnitřního světa dotazovaného a získat tak velice subjektivní informace. Díky tomu, že můžeme zkoumat jak jedince, tak skupiny (zjišťování shodného vnímání vybraných pojmů i vývoj tohoto vnímání v čase) lze říct, že tato metoda v sobě zahrnuje jak vlastnosti kvantitativního, tak kvalitativního výzkumu³⁵.

Při tvorbě sémantického dotazníku je důležité dodržet několik zásadních kroků.

1. velmi důležité je správný *výběr pojmů* - musí to být pojmy, které spolu souvisí
2. dále si potřebujeme ujasnit, jaký rozsah bude mít hodnotící škála (vždy to musí být lichý počet). Autor této metody uvádí sedmi stupňovou škálu, pro děti je vhodná škála s menším rozsahem. Já si zvolila škálu o 5 stupních.
3. určení si vhodných bipolárních adjektiv, která se obsahově vztahují k pojmu
4. adjektiva se uspořádají do bipolární škály. Někde se uvádí, že by měla být všechna pozitivní adjektiva na jedné straně a negativní na druhé. Chrástka³⁶ uvádí, že je dobré uvést adjektiva v tzv. reverzní podobě (převrácené krajní body), aby nedošlo ke stereotypnímu vyplňování. Při vyhodnocování musíme ovšem na tyto obrácené škály brát zřetel.

Pro výzkum v mojí diplomové práci jsem si zvolila dotazník ATER (Attitude Towards Educational Reality), který byl vytvořen M. Chrátkou. Tento sémantický diferenciál je dvoufaktorový na rozdíl od Osgoodova, který je třífaktorový. Faktor hodnocení zůstává stejný, ale původní faktory potence a aktivity byly nahrazeny faktorem energie.

³⁵ VAŠŤATKOVÁ, J. & CHVÁL, M. (2010). *K využití sémantického diferenciálu při autoevaluaci školy*. In *Orbis Scholae*, roč. 4, č. 1 (111-128)

³⁶ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007, str. 211

Jako doplňkovou metodu pro tuto diplomovou práci jsem si zvolila sociometrickou metodu – dotazník „Hádej kdo?“ (Guess who). Tuto metodu vytvořil J. L. Moreno. Dle R. Kohoutka „...sociometrie zkoumá neformální strukturu a dynamiku skupiny, mezilidských vztahů a postojů, vzájemnou sympatii a antipatii členů“³⁷

³⁷ KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie.*, Brno: Vydala Masarykova univerzita, 2006, str. 77

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. CÍL VÝZKUMU A FORMULACE HYPOTÉZ

Hlavním cílem mého výzkumu je zjistit, zda se změní postoje žáků ZŠ Staré Sedliště k romské minoritě po bližším seznámení se s jejich historií, tradicemi, kulturou a životem po absolvování výše popsaného programu.

Výzkumné problémy jsem si následně formulovala takto:

- Jaké jsou postoje žáků ZŠ Staré Sedliště k romské minoritě?
- Jak se tyto postoje změní po absolvování školního programu - *Kaj džas more?*

Hypotéza je tvrzení, které je vyjádřeno oznamovací větou a musí vyjadřovat vztah mezi dvěma proměnnými, na rozdíl od výzkumného problému, který by měl být vhodně vyjádřen spíše větou tázací. Pokud tedy nemůžeme hovořit o vyjádření vztahu, nemůžeme hovořit o vědecké hypotéze. Proto musí být hypotéza formulována jako tvrzení o rozdílech, vztazích nebo následcích. Velmi důležitý je fakt, že hypotézu musí být možno vědecky ověřovat. Proměnné vystupující v hypotéze tedy musejí být měřitelné³⁸

Po stanovení výzkumných problémů jsem si stanovila dvě hypotézy:

- H₁: Po absolvování školního programu *Kaj džas, more?* byly postoje žáků ZŠ Staré Sedliště k romské minoritě pozitivnější než před absolvováním.
- H₂: Po absolvování školního programu *Kaj džas, more?* byly postoje žáků ZŠ Staré Sedliště k romské minoritě stejné jako před absolvováním.

³⁸ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007.

4.1 VÝZKUMNÝ VZOREK

Základní soubor výzkumu tvoří žáci ZŠ Staré Sedliště. Jedná se o žáky druhého stupně + žáky páté třídy (tedy rozmezí 10 – 15 let). Jednalo se o celkem 51 žáků, z čehož jsem musela pro špatné vyplnění 4 dotazníky vyřadit, takže nakonec zůstalo 47 dotazníků k vyhodnocení. Výzkum nepředpokládal vliv pohlaví na změnu postoje, nepracoval tedy s vyváženým vzorkem chlapců a dívek. Ve vzorku bylo 15 dívek a 32 chlapců.

4.2 VÝZKUMNÝ NÁSTROJ A TECHNIKA VÝZKUMU

Jako hlavní výzkumný nástroj jsem si zvolila ATER – Attitude Towards Educational Reality. Tento výzkumný nástroj byl vytvořen a ověřen profesorem Miroslavem Chráskou. Je založen na principu sémantického diferenciálu, ale položky jsou navrženy tak, že měří postoje z hlediska pouze dvou dimenzí, dimenze *hodnocení* a dimenze *energie*.

ATER obsahuje 10 škál, z nichž 5 měří faktor hodnocení a 5 faktor energie. Faktor hodnocení vyjadřuje, jak dalece je posuzovaný pojem respondenty vnímán jako „dobrý“ nebo „špatný“, faktor energie vyjadřuje, do jaké míry respondenti chápou posuzované pojmy jako něco spojeného s námahou, aktivitou či obtížemi. Na doporučení profesora Chráska jsem některé škály prezentovala v reverzní podobě, aby nedošlo ke stereotypnímu posuzování (v tabulce 1 označeny hvězdičkou).³⁹

4.3 PŘEDVÝZKUM

Předvýzkum jsem udělala u žáků páté třídy. Pro zjišťování validity jsem neupravený dotazník rozdala 10 žákům. Položky tohoto dotazníku byly voleny tak, aby měřily faktory postojů žáků k romské komunitě. Hvězdičkou označené položky v tabulce 1 jsou uspořádány reverzně (se záměrem narušit případné nežádoucí stereotypy při posuzování). K ověření validity jsem použila faktorovou analýzu (tabulka 3). K tomu jsem použila program SPSS Statistics 17.0.

³⁹CHRÁSKA, M. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007, str. 228

1	Vychovaný	1	2	3	4	5	Nevychovaný
2	Upravený	1	2	3	4	5	Zanedbaný
*3	Lhostejný	1	2	3	4	5	Starostlivý
4	Aktivní	1	2	3	4	5	Líný
*5	Rozčílený	1	2	3	4	5	Klidný
6	Společenský	1	2	3	4	5	Samotářský
7	Tichý	1	2	3	4	5	Hlučný
*8	Slabý	1	2	3	4	5	Silný
9	Chytrý	1	2	3	4	5	Hloupý
*10	Roztěkaný	1	2	3	4	5	Soustředěný
*11	Mstivý	1	2	3	4	5	Schopný odpouštět
12	Čestný	1	2	3	4	5	Nečestný

Tabulka 1- Předvýzkumový záznamový list sémantického diferenciálu

Zjišťovala jsem koeficienty korelace, pomocí tzv. korelační R-matice. Tato matice obsahuje faktorové náboje. Tyto náboje mohou mít hodnotu od -1 přes 0 do +1. Čím vyšší hodnota náboje, tím víc je test sycen daným faktorem (tabulka 2). Dále tyto náboje vyjadřují jak vysoký je stupeň korelace mezi příslušnými faktory a měřením (tabulka 3). Měření, mezi nimiž je vysoká korelace by měla měřit něco podobného a naopak⁴⁰.

	Faktor hodnocení	Faktor energie
01	0,683	0,313
02	0,128	-0,602
03	0,637	0,289
04	-0,017	0,714
05	-0,023	0,870
06	0,635	0,263
07	-0,087	0,827
08	0,097	0,779
09	0,651	-0,067
10	0,051	0,692
11	0,459	0,264
12	0,705	0,251

Tabulka 2 – Faktorová analýza předvýzkumu

⁴⁰CHRÁSKA, M. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada, 2007, str. 141-144

Jak je patrné z tabulky 2, tak z dvanácti škál jsou u deseti z nich dominantní faktory (vyznačeny tučně). U 02 a 11 není žádný dominantní faktor. Ty jsem později z dotazníku vyřadila.

Korelační R-matice

	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
01	1,000	,280	,511	,248	,313	,677	,338	,187	,643	,302	,234	,696
02	,280	1,000	,442	,219	,439	,273	,376	,489	,420	,320	,241	,410
03	,511	,442	1,000	,258	,378	,522	,363	,427	,322	,420	,387	,363
04	,248	,219	,258	1,000	,769	-,126	,087	,055	,237	,209	,221	,168
05	,313	,439	,378	,769	1,000	,336	,261	,692	,263	,652	,066	,333
06	,677	,273	,522	-,126	,336	1,000	,163	,362	,556	,362	,357	,330
07	,338	,376	,363	,087	,261	,163	1,000	,574	,399	,623	,246	,301
08	,187	,489	,427	,055	,692	,362	,574	1,000	,245	,782	,136	,403
09	,643	,420	,322	,237	,263	,556	,399	,245	1,000	,432	,416	,658
10	,302	,320	,420	,209	,652	,362	,623	,782	,432	1,000	,181	,394
11	,234	,241	,387	,221	,066	,357	,246	,136	,416	,181	1,000	,016
12	,696	,410	,363	,168	,333	,330	,301	,403	,658	,394	,016	1,000

Tabulka 3 – Korelační R-matice

Z tabulky lze vyčíst, že korelace jsou v rozmezí od -0,126 (u 06 a 04) do 0,782 (u 10 a 08). Dále jsem červeně označila koeficienty, které jsou větší než 0,5. Z tabulky můžeme vyčíst skupiny proměnných, které mají navzájem vysoký korelační koeficient. Jsou to 01, 03, 06, 09, 12 a 04, 05, 07, 08, 10. 02 a 11 nekorelují s žádnou škálou. Z toho lze usuzovat, že v pozadí budou stát určené dva faktory.

Další metodou k posouzení korelace jsem použila KMO statistiku (Kaiserova-Meyerova-Olkinova statistika). I tuto možnost program SPSS Statistics 17.0 nabízí. Následující tabulka (tabulka 4) nám přibližuje, jaký je vztah mezi hodnotou KMO a použitím faktorové analýzy.

KMO statistika	Užití faktorové analýzy
1,00 – 0,90	Vynikající
0,89 – 0,80	Chvályhodné
0,79 – 0,70	Středně užitečné
0,69 – 0,60	Průměrné
0,59 – 0,50	Nízké
0,49 – 0,00	Nepřijatelné

Tabulka 4 – Objasnění KMO statistiky

V mém předvýzkumu vyšel KMO 0,743, Bartlettův test sféřičnosti 486,679 a hladina významnosti 0,000 (tabulka 5)

KMO and Bartlett's Test	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,743
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square	486,679
Sig.	,000

Tabulka 5 – Výsledek KMO a Bartlettovo testu z programu SPSS Statistics 17.0

Jak je patrné z předešlých tabulek, jsou škály validní jak pro faktor hodnocení, tak pro faktor energie.

Reliabilitu měření jsem se pokusila změřit pomocí Cronbachova koeficientu alfa (tuto možnost měření program SPSS Statistics 17.0 také nabízí).

Ve faktoru hodnocení vykázal koeficient hodnotu $\alpha_{\text{hodnoc}} = 0,758$ a ve faktoru energie $\alpha_{\text{energie}} = 0,658$.

Mohla jsem se spolehnout na Osgoodovy ověřené dimenze a příslušné škály bipolární adjektiv, ale zvolila jsem raději jiný přístup, jako například Chráska⁴¹. Své škály jsem se pokoušela co nejvíce přiblížit mému výzkumu a dle výsledků předvýzkumu lze upravenou podobu sémantického diferenciálu použít.

4.4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Dotazník jsem žákům rozdala nejprve před začátkem školního programu *Kaj džas, more?*, a poté až po absolvování tohoto programu. Pomocí sémantického diferenciálu jsem se snažila zjistit, jaký je postoj žáků vůči Romům a zda došlo k nějaké změně. Bipolární adjektiva, která jsem nakonec použila na dotazník pro měření změny postojů žáků ZŠ Staré Sedliště, podle kterého jsem hodnotila výzkum, byla tato:

Vychovaný	1	2	3	4	5	Nevychovaný
Starostlivý	1	2	3	4	5	Lhostejný
Líný	1	2	3	4	5	Aktivní
Klidný	1	2	3	4	5	Rozčilený
Společenský	1	2	3	4	5	Samotářský
Hlučný	1	2	3	4	5	Tichý
Slabý	1	2	3	4	5	Silný
Chytrý	1	2	3	4	5	Hloupý
Soustředěný	1	2	3	4	5	Roztěkaný
Čestný	1	2	3	4	5	Nečestný

Tabulka 6 – Konečný dotazník pro žáky

Škály měřící faktor hodnocení: vychovaný – nevychovaný, starostlivý – lhostejný, společenský – samotářský, chytrý – hloupý, čestný – nečestný.

Škály měřící faktor energie: aktivní - líný, klidný - rozčilený, tichý – hlučný, silný – slabý, soustředěný - roztěkaný.

⁴¹ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007

4.4.1 ANALÝZA ODOVĚDÍ NA ZÁKLADĚ JEDNOTLIVÝCH POLOŽEK

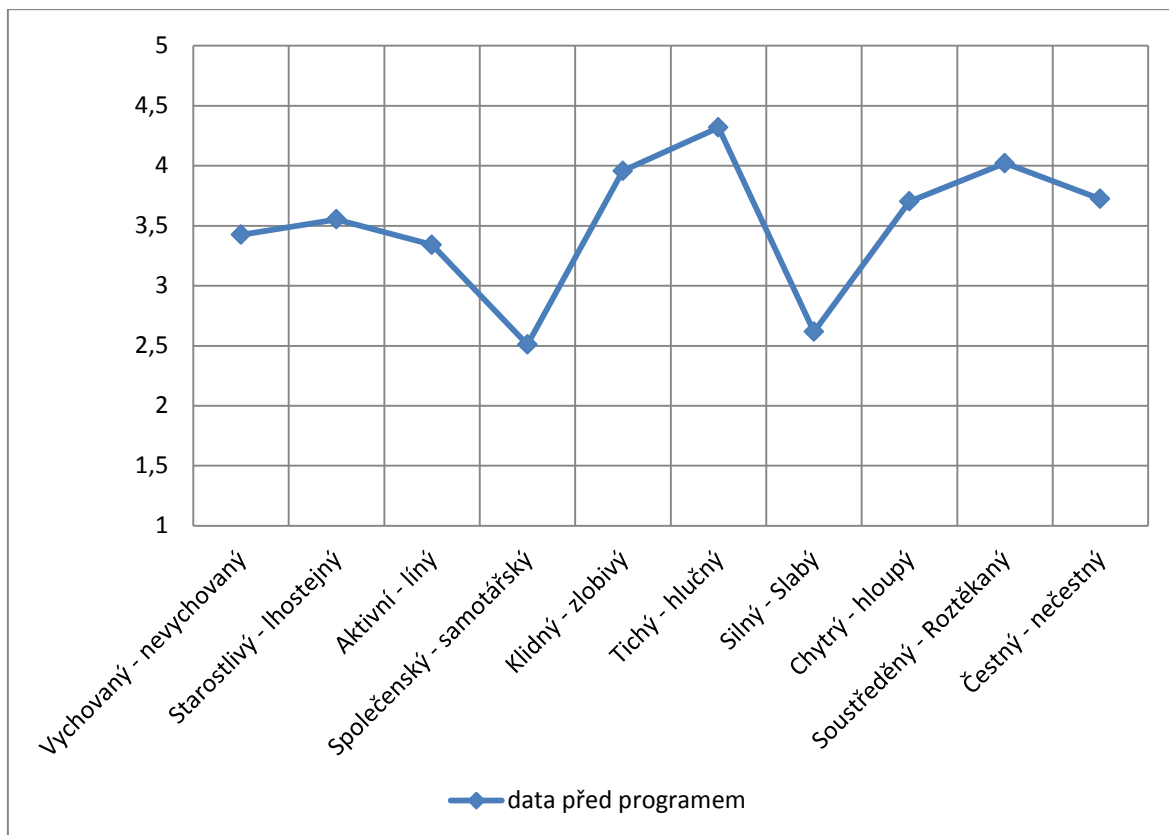
Na základě této analýzy jsem zjišťovala změnu v postoji k pojmu „typický Rom“. Postupovala jsem analýzou položky po položce. Musela jsem vypočítat průměrné hodnoty jednotlivých položek u dotazníků (před školním programem)⁴².

	Minimum	Maximum	Průměr
Vychovaný - Nevychovaný	1,00	5,00	3,4255
Starostlivý - Lhostejný	1,00	5,00	3,5532
Aktivní - Líný	1,00	5,00	3,3404
Společenský - Samotářský	1,00	5,00	2,5106
Klidný - Rozčilený	1,00	5,00	3,9574
Tichý - Hlučný	1,00	5,00	4,3191
Silný - Slabý	1,00	5,00	2,6170
Chytrý - Hloupý	1,00	5,00	3,7021
Soustředěný - Roztěkaný	1,00	5,00	4,0213
Čestný - Nečestný	1,00	5,00	3,7234

Tabulka 7 – Průměrné hodnoty dotazníku před školním programem

⁴² FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál, str. 198

Pro lepší přehlednost jsem sestavila graf průměrných hodnot.

Graf 1 – Graf průměrných hodnot dotazníku před školním programem

Z tabulky 7 a grafu 1 lze tak zjistit, jaké jsou postoje žáků k romské minoritě. Čím více se průměrné hodnocení blíží k stupni 5, tím jsou zřetelnější negativní postoje a předsudky, a naopak blíže ke stupni 1 ukazuje pozitivnější postoje a méně předsudků. Dosažené výsledky ukazují, že negativní hodnocení bylo intenzivnější.

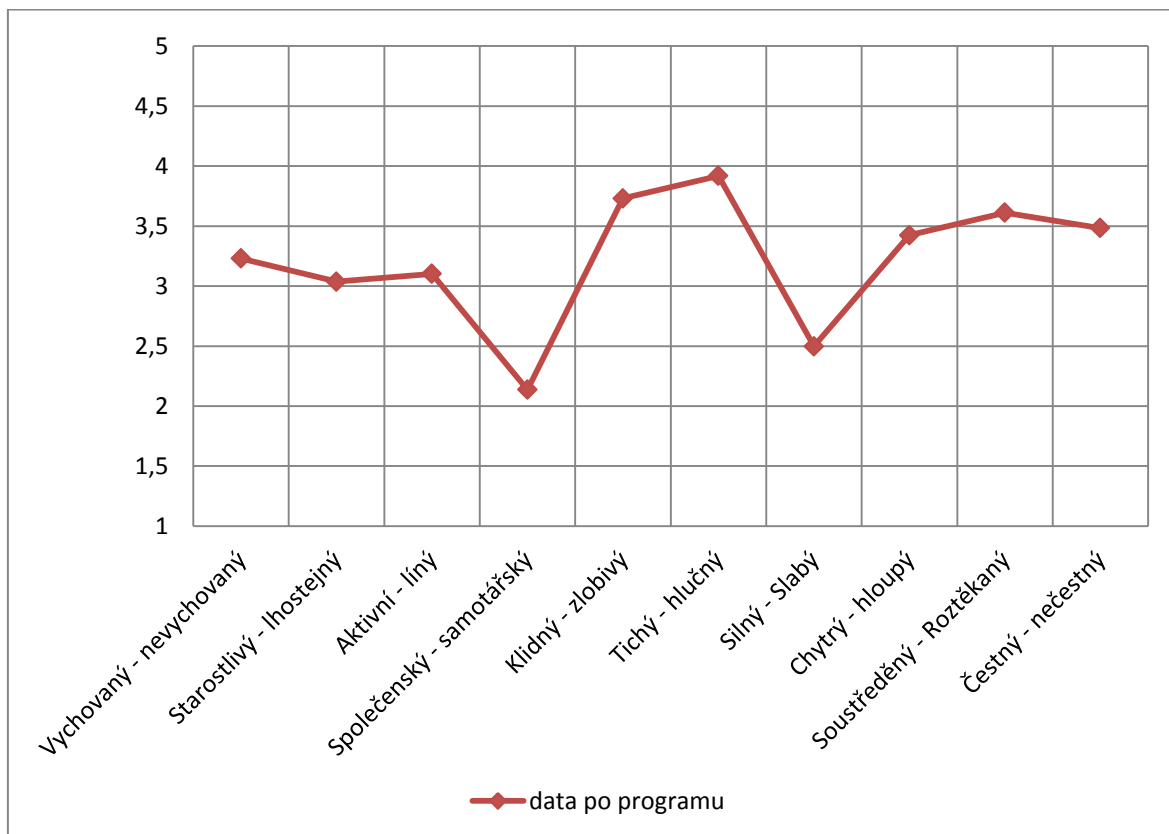
Protože některé předměty učím i na druhém stupni, jsem v kontaktu i s druhostupňovými žáky. Víím, že jejich pohled na Romy není moc pozitivní. Přesto mě překvapilo, kolik negativních postojů k Romům mají. Z dotazníků vyplývá, že žáci vidí Romy jako dosti hlučné, nesoustředěné, ne moc čestné. Dále je považují za zlobivé a ne moc chytré.

Jako pozitivní z prvotních dotazníků vyplynulo, že dle žáků jsou Romové společenší. Bohužel, i tento pojem nakonec vyzněl negativně. Když jsem s žáky průběh školního programu a potažmo dotazníky rozebírala, ukázalo se, že si děti myslí, že Romové jsou společenší jen mezi sebou. Sdružují se jen v rámci své komunity, ale už ne s ostatními spoluobčany. Nezapojují se do společných aktivit, jak v rámci obce, tak ve škole. Poté, co děti absolvovaly školní program - *Kaj džas, more?*, jsem jim rozdala ty samé dotazníky znovu. V tabulce 9 jsou výsledné průměrné hodnoty po programu.

	Minimum	Maximum	Průměr
Vychovaný - Nevychovaný	1,00	5,00	3,2305
Starostlivý - Lhostejný	1,00	5,00	3,0371
Aktivní - Líný	1,00	5,00	3,1018
Společenský - Samotářský	1,00	5,00	2,1368
Klidný - Rozčilený	1,00	5,00	3,7310
Tichý - Hlučný	1,00	5,00	3,9153
Silný - Slabý	1,00	5,00	2,4981
Chytrý - Hloupý	1,00	5,00	3,4234
Soustředěný - Roztěkaný	1,00	5,00	3,6119
Čestný - Nečestný	1,00	5,00	3,4837

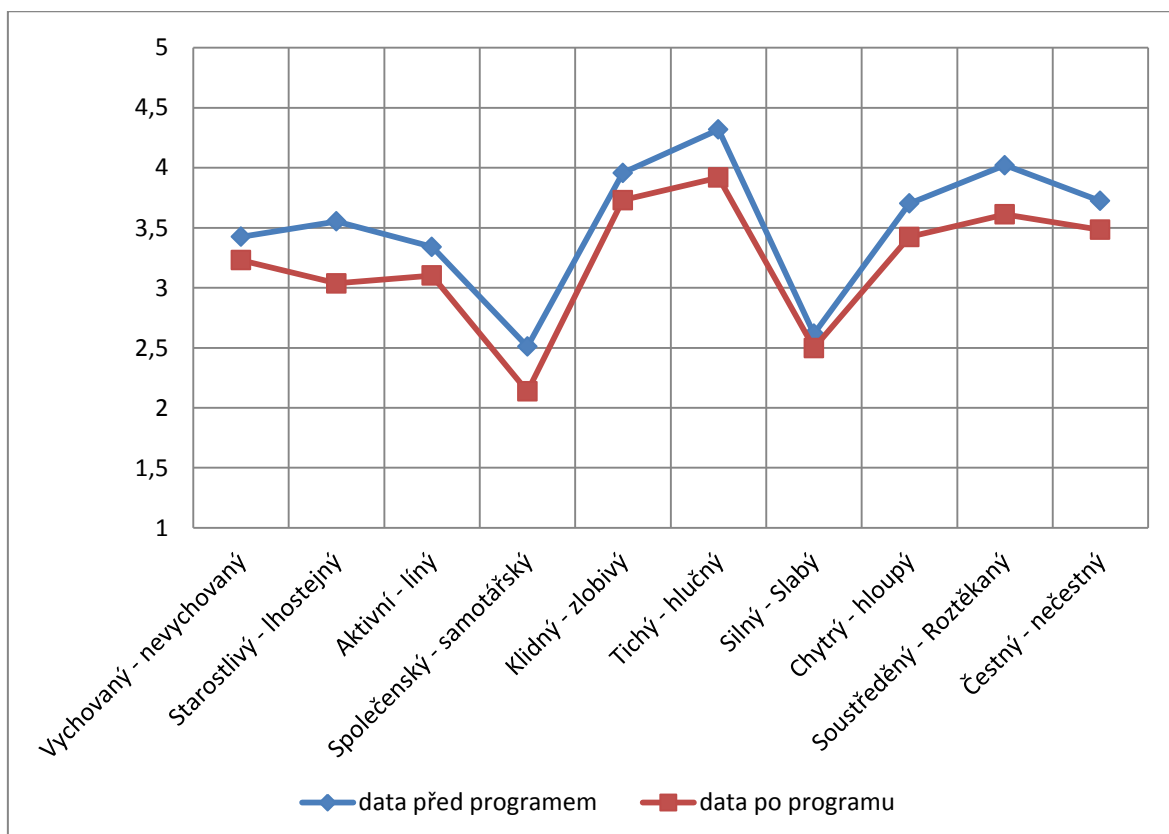
Tabulka 8 - Průměrné hodnoty dotazníku po proběhnutí školního programu

V grafu 2 jsem hodnoty z tabulky 8 opět převedla do grafu.

Graf 2 - Graf průměrných hodnot dotazníku po proběhnutí školního programu

V následujícím grafu 3 jsem opět pro lepší přehlednost spojila oba předešlé grafy (graf 1 a 2) dohromady.

Graf 3 – Souhrnný graf průměrných hodnot

K posouzení významnosti rozdílů jednotlivých pojmů jsem opět s pomocí programu SPSS Statistics 17.0 vypočítala aritmetické průměry obou faktorů (faktoru hodnocení a faktoru energie).

Tabulka 9 nám ukazuje celkové průměrné výsledky měření po proběhnutí školního programu. Jedná se o hodnocení z pohledu faktoru hodnocení a faktoru potence.

	Faktor hodnocení Ø	Faktor energie Ø
Vychovaný - Nevychovaný	3,7	1,5
Starostlivý - Lhostejný	4,1	2,1
Aktivní - Líný	1,8	3,8
Společenský - Samotářský	3,4	1,9
Klidný - Rozčilený	2,1	4,1
Tichý - Hlučný	1,6	4,7
Silný - Slabý	2,3	3,6
Chytrý - Hloupý	4,2	1,7
Soustředěný - Roztěkaný	2,2	4,6
Čestný - Nečestný	4,6	1,3

Tabulka 9 – Průměrné hodnoty faktoru hodnocení a faktoru energie

Pro lepší přehlednost jsem níže uvedla hodnocení pojmů od nejhůře, po nejlépe hodnocené - zvlášť pro faktor hodnocení a faktor potence.

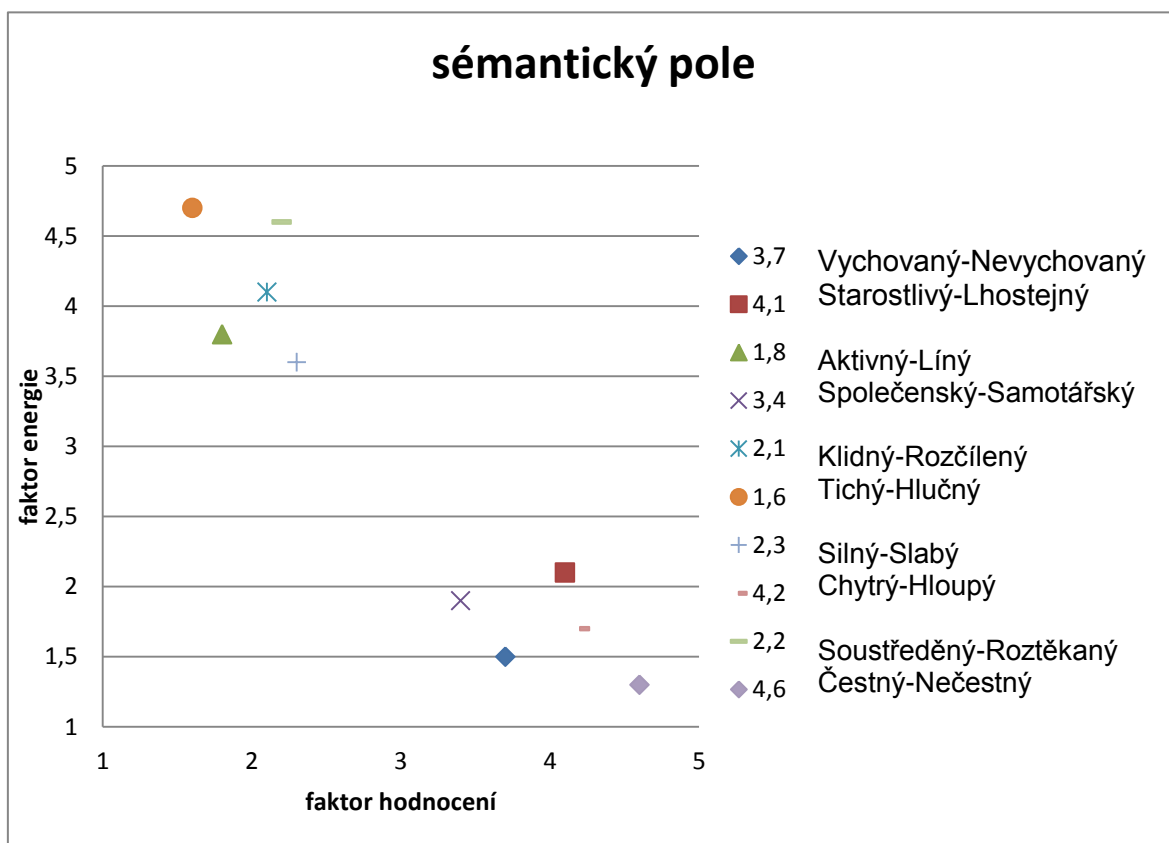
FAKTOR HODNCENÍ

1. Čestný – Nečestný	4,6
2. Chytrý – Hloupý	4,2
3. Starostlivý – Lhostejný	4,1
4. Vychovaný – Nevychovaný	3,7
5. Společenský – Samotářský	3,4
6. Silný – Slabý	2,3
7. Soustředěný – Roztěkaný	2,2
8. Klidný – Rozčílený	2,1
9. Aktivní – Líný	1,8
10. Tichý – Hlučný	1,6

FAKTOR POTENCE

1. Tichý – Hlučný	4,7
2. Soustředěný – Roztěkaný	4,6
3. Klidný – Rozčílený	4,1
4. Aktivní – líný	3,8
5. Silný – Slabý	3,6
6. Starostlivý – Lhostejný	2,1
7. Společenský – Samotářský	1,9
8. Chytrý – Hloupý	1,7
9. Vychovaný – Nevychovaný	1,5
10. Čestný – Nečestný	1,3

V sémantickém poli (graf 4) jde vidět rozložení jednotlivých pojmů z dotazníku.

Graf 4 – Sémantické pole

Z grafů 3 a 4 je patrné, jak žáci negativně hodnotí hlučnost Romů. Dále nečestnost a nesoustředěnost.

U srovnávání dotazníků před programem a po programu (graf 3) si můžeme všimnout, že došlo k mírnému posunu v postojích žáků. Největší rozdíl se projevil u pojmů soustředěný – roztěkaný, starostlivý – lhostejný a dále pak u společenský - samotářský.

4.5 SOCIOMETRICKÝ DOTAZNÍK „HÁDEJ KDO?“

Pomocnou metodou k sémantickému dotazníku byla dotazníková metoda „Hádej kdo?“ Cílem této metody je mapování vztahů.

Žáci se ve škole denně setkávají se svými romskými spolužáky a dle výsledků ze sémantického diferenciálu to vypadá, že neromské děti nemají dobré vztahy se svými

romskými spolužáky. Naštěstí se díky dotazníku „Hádej kdo?“ ukázalo, že to tak není. Své spolužáky vnímají pozitivně a nerozlišují etnickou příslušnost.

Otázky zaměřující se na potencionální oběť:

- Kdo do naší třídy tak nějak nepatří?
- Kdo bys chtěl/a aby z naší třídy odešel/a?
- Stává se občas, že u nás ve třídě dělá někdo někomu něco, co je druhému nepříjemné?
- Ublížoval ti někdo ze třídy?
- Je v naší třídě někdo, komu se ubližuje?

Ani v jedné odpovědi se neobjevil žák romské národnosti. Což je velice potěšující. To samé platí i u otázek, které se zaměřují na potencionálního agresora:

- Kdo se z naší třídy umí nejlépe prát?
- Kdo bys chtěl/a, aby z naší třídy odešel/a?
- Stává se občas, že u nás ve třídě dělá někdo někomu něco, co je druhému nepříjemné?
- Ublížoval Ti někdy někdo ze třídy?

A naopak žáci napsali několik romských dětí u otázek typu:

- Koho bys chtěl/a v naší třídě za předsedu (předsedkyni) třídy a proč?
- Koho v naší třídě Tví spolužáci rádi poslouchají, za kým rádi jdou?
- S kým z naší třídy je největší legrace?

4.6 POTVRZENÍ A VYVRÁCENÍ HYPOTÉZ

Nyní se již mohu zaměřit na hypotézy, které jsem si stanovila výše.

H1: Po absolvování školního programu *Kaj džas, more?* byly postoje žáků ZŠ Staré Sedliště k romské minoritě pozitivnější než před absolvováním.

Jak je patrné z grafu 3, v postojích žáků došlo k malému posunu v pozitivnějším vnímání romského etnika. Sice to není tak markantní rozdíl, ale i přesto můžeme hovořit o zlepšení.

H2: Po absolvování školního programu *Kaj džas, more?* byly postoje žáků ZŠ Staré Sedliště k romské minoritě stejné jako před absolvováním.

Tato hypotéza se nepotvrdila.

III. ZÁVĚR

V této diplomové práci jsem se pokusila o malou sondu do postojů žáků k jednomu z etnik, se kterým se budou ve své životě setkávat. Díky výsledkům z vyplněných dotazníků jsem se mohla přesvědčit, že děti vnímají Romy obecně špatně, ale své romské spolužáky berou většinou úplně normálně a nerozlišují mezi nimi, což beru za velké plus. Je na nás, učitelích, zapracovat na celkovém obrazu vnímání minorit, a to nejen romské, tak, aby děti nebyly ohrožovány předsudky a negativními postoji.

Ráda bych upozornila na to, že pro malý vzorek vyplněných dotazníků, je potřeba výsledky výzkumu brát pouze orientačně a nemůžeme zde zobecňovat na všechny žáky ZŠ. Týká se to jen naší školy. S informacemi získané tímto výzkumem se bude na naší škole dále pracovat. Musíme mít snahu se snažit kladně ovlivňovat žáky i dále, aby tento program nezůstal osamocen. Výsledky mého výzkumu nejsou příliš markantní, přesto je vidět mírný posun v postojích žáků. Sama jsem se mohla přesvědčit, že začleňování podobných programů a multikulturní výchovy do výuky má své opodstatnění a přináší výsledky.

Ve většinové populaci naší republiky jsou Romové vnímány spíše negativně a tento trend se odráží i v naší škole. Dovolím si opět prezentovat svůj názor. Myslím si, že děti za své negativní názory a postoje nemohou. Přijímají názory od svých vlastních rodičů, vrstevníků a médií. Vytvářejí si pod těmito vlivy názor na tuto minoritu. S těmito předsudky se poté setkáváme my, učitelé.

Vytvořit tuto diplomovou práci bylo pro mě něco nového a ne vždy zcela jednoduchého. Díky teoretické části jsem se sama dozvěděla spoustu nových věcí o romské historii a jejich tradicích. Stále považuji za učitelského začátečníka. Chodím doptávat zkušenějších učitelů. Myslela jsem si, že do tvorby školního programu *Kaj džas, more?* zapojím své kolegy. Nikdy jsem sama nic takového nevymýšlela. Ano, děláme na naší škole projekty, ale vždy to někdo zorganizuje, společně si sedneme, probereme co je potřeba a rozdají se úkoly. Tentokrát jsem to musela být já, kdo vše vymyslí, svolá poradu, zaúkoluje a dohlédne na zdárný průběh. Měla jsem v plánu učitelům připravit materiály, poté to nechat na nich a já jen přijdu s dotazníky a nechám si je od žáků vyplnit. Nakonec to dopadlo tak, že jsem byla přítomna u všech aktivit, které probíhaly v jednotlivých třídách, a sama řídila jejich průběh. Musím říct, že se po této zkušenosti obdivuji všem, kteří mají co do činění s tvorbou a koordinací jakéhokoliv projektu. Bylo to vážně

vyčerpávající, ale na druhou stranu jsem mohla pozorovat, jak děti reagují, co je zaujalo, překvapilo a diskutovat s nimi o tom.

Měli bychom si vychovávat generace, které nebudou rasistické, xenofobní, které nebude dělat problém žít společně s Romy či lidmi z jiných států, kteří se objeví v jejich blízkosti. Měli bychom naučit děti, že Romové nejsou ani dobří, ani špatní, jsou prostě jiní, mají odlišnou mentalitu. Někde soužití s Romy funguje, viz příklad z Českého Krumlova⁴³, tak proč by to nemohlo fungovat i jinde. Je na nás a na našich dětech, jak se k tomuto problému postavíme. Jestli budeme jen nadávat a stěžovat si, nebo pro to něco uděláme.

⁴³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romové ve městě Český Krumlov* [online]. [cit. 9.3.2014]. Dostupný na WWW: Romové ve městě Český Krumlov

IV. RESUMÉ

V diplomové práci, která nese název „Změna postojů žáků ZŠ Staré Sedliště vůči romské minoritě po absolvování programu s tématem – Mezinárodní den Romů“ se nejprve zaměřuji na seznámení s romskou historií, tradicemi a zvyky, poté na jednotlivé aktivity školního programu a nakonec na postoje, jejich změnu a měření.

Ve výzkumné části jsem se snažila dokázat, pomocí sémantického diferenciálu a sociometrického dotazníku „Hádej kdo?“, že se postoje žáků, po absolvování školního programu, změnily k pozitivnějšímu vnímání romské komunity.

.... in English

In this thesis, titled "Changing the attitudes of pupils at the primary school Old Sedliště against the minority of Roma after completing the program, with the theme - International Day of Roma," I concentrate on introducing the Roma history, traditions and customs, then the individual activities of the school program, and finally of the attitude of their changes and measurements.

In the research section I was confirm trying to the hypothesis using semantic differential and sociometric questionnaire "Guess who?" The attitudes of students, after-school program changed to a more positive perception of the Romas community.

V. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knižní tituly:

- 1) BALVÍN, Jaroslav a kol. *Romové a jejich učitelé*. Vydalo Hnutí R, Praha 1999. ISBN 80-902461-1-7
- 2) BURIÁNEK, Jiří. *Sémantický diferenciál jako technika sociologického výzkumu* Sociologický Časopis / Czech Sociological Review. Roč. 24, Čís. 6 (1988), pp. 645-656
- 3) ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál 2001, 655 s. ISBN 80-7178-463-X
- 4) DAVIDOVÁ, Eva. *Romové a česká společnost (Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití)*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 3/2001
- 5) FRASER, A. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-212-X st
- 6) FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7106-212-X
- 7) HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 776 s. ISBN 978-80-7367-569-1.
- 8) HEWSTONE, M. a STROEBE, W. *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál 2006. ISBN 80-7367-092-5.
- 9) CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

- 10) JANOUŠEK, J. a kol. *Metody sociální psychologie*. Státní pedagogické nakladatelství n. p., Praha, 1986, 256 s. SPN 46-00-38/1, ISBN 14-465-86
- 11) JANOUŠEK, J. a kol. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1988. 185 s
- 12) KALEJA, Martin. *Romové a škola versus rodiče a žáci*, vydavatel Ostravská universita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. ISBN 978-80-7368-943-8
- 13) KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie*., Brno: Vydala Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3795-4
- 14) KRAUS, B., HRONCOVÁ, J. *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 80-7168-080-1
- 15) KRECH, David, Richard S. CRUTCHFIELD a Egerton L. BALLACHEY. *Človek v spoločnosti : základy sociálnej psychológie*. Vyd. 1. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968. 629 s.
- 16) MARÁDOVÁ, Eva. *Multikulturní porozumění*, vydal Vzdělávací institut ochrany dětí 2006. ISBN 80-86991-82-2
- 17) MIKLUŠÁKOVÁ, M. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-212-X st
- 18) NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia 1999, 166 s. ISBN 80-200-0690
- 19) NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, 2., rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009. ISBN: 978-80-200-1679-9
- 20) NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999, 129 s. tab. ISBN:80-7067-952-2

- 21) NEČAS, C. *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 123 s. ISBN 978-80-7325-151-2.
- 22) PASCH, Marvin a kol. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-054-2
- 23) ŘEHÁK, J.: „*Definice měření ve společenských vědách*.“ Klasická definice měření N. R. Campbella (1921). Sociologický časopis 6/1971, str. 638-646
- 24) ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha nakladatelství: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1909-5
- 25) VÝROST, J. - SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie, 2.*, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN: 978-80-247-1428-8

Internetové zdroje:

- 1) Autor neuveden. *Historie a původ Romů* [online]. [cit. 16.2.2014]. Dostupný na WWW :<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18530>
- 2) Autor neuveden *Romové* [online]. [cit. 16.2.2014]. Dostupný na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9>
- 3) DAVIDOVÁ, Eva. *Romové ve městě Český Krumlov* [online]. [cit. 9.3.2014]. Dostupný na WWW: Romové ve městě Český Krumlov
- 4) GABZDYL, Josef. *Idnes.cz. Zprávy*. [online]. 28. 8. 2013 [cit. 2013-10-12]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/policejni-reditel-kuzel-mluvi-v-rozhovoru-o-nasilnostech-v-ostrave-1gc-/krimi.aspx?c=A130828_1970182_ostrava-zpravy_ama

- 5) KOHOUTEK, R. *Postoje a vztahy, sociální motivovanost* [online]. [cit. 18.2.2014]. Dostupný na WWW: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0811/postoje-a-vztahy>

- 6) KŮS, J. *Ovlivnitelnost adolescentů v souvislosti s jejich sebehodnocením*. Brno, 2009. 100 s. Diplomová práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity na katedře psychologie. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Petr Macek, CSc. Experiment Johnsona a Watkinsna (1971) cit. http://is.muni.cz/th/78806/fss_m/dp_jkus.pdf

- 7) NEČAS, C. a kol. *Historie Romů na území České republiky* [online]. [cit. 16.2.2014]. Dostupný na WWW: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>

- 8) VAŠŤATKOVÁ, J. & CHVÁL, M. (2010). *K využití sémantického diferenciálu při autoevaluaci školy*. In *Orbis Scholae*, roč. 4, č. 1 (111-128). Dostupné na WWW: http://www.orbisscholae.cz/archiv/2010/2010_1_07.pdf

VI. SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – Předvýzkumový záznamový list sémantického diferenciálu	32
Tabulka 2 – Faktorová analýza předvýzkumu	32
Tabulka 3 – Korelační R-matice	33
Tabulka 4 – Objasnění KMO statistiky	34
Tabulka 5 – Výsledky KMO a Bartlettovo testu z programu SPSS Statistics 17.0	34
Tabulka 6 – Konečný dotazník pro žáky	35
Tabulka 7 – Průměrné hodnoty dotazníků před školním programem	36
Tabulka 8 - Průměrné hodnoty dotazníků po proběhnutí školního programu	38
Tabulka 9 – Průměrné hodnoty faktoru hodnocení a faktoru energie	41

VII. SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 – Graf průměrných hodnot dotazníku před školním programem	37
Graf 2 – Graf průměrných hodnot po proběhnutí školního programu	39
Graf 3 – Souhrnný graf průměrných hodnot	40
Graf 4 – Sémantické pole	43

VIII. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Vzhled dotazníku sémantického diferenciálu

Příloha P II. Vzhled dotazníku „Hádej kdo?“

Příloha P I:

<p>V každém řádku zakroužkuj číslo na škále od 1 (kyselý atd.) do 5 (sladký atd.) Postupuj po řádcích →</p>							
Citron je							
1	Kyselý	1	2	3	4	5	Sladký
<p>Ráda bych se dozvěděla, co si představuješ pod pojmem „typický Rom“</p>							
2	Vychovaný	1	2	3	4	5	Nevychovaný
3	Starostlivý	1	2	3	4	5	Lhostejný
4	Aktivní	1	2	3	4	5	Líný
5	Společenský	1	2	3	4	5	Samotářský
6	Klidný	1	2	3	4	5	Zlobivý
7	Tichý	1	2	3	4	5	Hlučný
8	Silný	1	2	3	4	5	Slabý
9	Chytrý	1	2	3	4	5	Hloupý
10	Soustředěný	1	2	3	4	5	Roztěkaný
11	Čestný	1	2	3	4	5	Nečestný

Příloha P II:

SEZNAM OTÁZEK PRO „ HÁDEJ, KDO....“

Tyto otázky slouží ke zmapování toho, jak znáš své spolužáky a co si o nich myslíš. Přečti si , prosím, pozorně každou otázku a rozmysli si, o kom by mohla platit. Jména, která Tě napadnou (vždy maximálně 3 lidí), napiš vedle každé otázky. Když například víš o „Fridrichovi“, že je odvážný, napiš jeho jméno k příslušné otázce. Na otázky odpovídej upřímně, tedy tak, jak své spolužačky (žák) skutečně vnímáš.

S kým z naší třídy je největší legrace? _____

Kdo se z naší třídy umí nejlépe prát? _____

Koho ze svých spolužáků (spolužaček) považuješ v naší třídě za nejchytřejší/ho?

Kdo do naší třídy tak nějak nepatří? _____

Koho v naší třídě Tví spolužáci rádi poslouchají, za kým rádi jdou?

Kdo je z naší třídy odvážný a nebojí se? _____

Komu z naší třídy to myslí a umí řešit problémy? _____

Kdo bys chtěl/a, aby z naší třídy odešel/a? _____

Koho bys chtěl/a v naší třídě za předsedu (předsedkyni) třídy a proč?

Kdo z naší třídy by dokázal jít za ředitelem Vaší školy a dohodnout u něj, aby naše třída mohla před prázdninami jít jeden den do kina?

Kdo se v naší třídě zastává slabších? _____

Kdo v naší třídě nejvíce žaluje? _____

Kdo je v naší třídě nejvíce přátelský a kamarádský? _____

Stává se občas, že u nás ve třídě dělá někdo někomu něco, co je druhému nepříjemné?

ANO/NE Kdo? Co? Komu?

Ublížoval Ti někdy někdo ze třídy? ANO/NE Pokud ano, kdo?

Koho mají v naší třídě nejraději učitelé? _____

Je v naší třídě někdo, komu se ubližuje? ANO/NE

Pokud ano, kdo to je? _____

Jak mu/jí ubližují (co mu/jí dělají)? _____

V naší třídě bych si přál/a změnit, aby _____
